

Siyonist Öğretide Vaat Edilmiş Topraklar

Semiha KARAHAN*

Geliş tarihi: 22/10/2020

Kabul tarihi: 30/01/2021

Atf: KARAHAN, S., “Siyonist Öğretide Vaat Edilmiş Topraklar”, Ortadoğu Etütleri, 13-2 (2021):177-213

DOI: 10.47932/ortetut.814970

Öz: Siyonizm, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde “Siyonizmin Öncüleri” olarak adlandırılan şahsiyetlerle hikâyesi başlayan ve 1890’da Kudüs’e atıfta bulunarak ismi konulmuş bir ideolojidir. İdeolojinin felsefesi, Doğu Avrupa’da antisemitizme maruz kalan ve Avrupa’nın batısında bulunan özgürleşmiş ve aydınlanma etkisindeki Yahudiler tarafından senkretik bir yapıda kurgulanmıştır. Bu kurgunun senkretik olmasının nedeni, Siyonistlerin siyasi ve seküler argümanlarla bunlarla tam bir zıtlık hâlinde olan “vaat edilmiş topraklar, seçilmişlik ve Mesih inancı” gibi Yahudiliğin pür dini doktrinlerinin harmanlanmasıdır. Buna koşut olarak Siyonizmi teopolitik bir ideoloji olarak tanımlamak mümkündür. Bu teopolitik ideoloji XIX. yüzyılda Yahudilerin kurtuluşu, yeni bir Yahudi kimliği oluşturma ve bağımsız bir Yahudi devleti kurma amacıyla yola çıkmıştır. Devlet kurmak için toprak arayışındaki Siyonistler, birçok alternatif arasında Filistin üzerinde hemfikir olmuşlardır. Onlar, Yahudi dininin temel doktrinlerinden biri olan Eretz İsrail, bir başka ifadeyle vaat edilmiş topraklar doktrinine sınıksız tutunmuş ve Filistin’in Yahudi ırkına Tanrı tarafından sonsuza kadar verilmiş olduğunu iddia etmiştir. Bu kararın alınmasında dönemin siyasi koşulları önemli bir etkidir ancak Filistin’de karar kılınmasında vaat edilmiş topraklar inancı da itici bir güçtür. Siyonistler, Tanah’taki Filistin merkezli İbrani tarihini, Yahudi teolojisinde vaat edilmiş topraklara dair tüm dini hususları ve Yahudi halkının bu bağlamdaki dini duygularını ön plana çıkararak eylem ve söylemlerini bu minval üzerine şekillendirmişlerdir. Filistin’in boş ve halksız bir toprak olduğu propagandasını yapan toprak eksikli bir ideoloji olan Siyonizm, vaat edilmiş topraklarda kendisine hareket sahası açabilmiş, mevcut siyasi konjonktürü kendi lehine çevirebilmiş ve 1948’de Filistin’de İsrail Devleti’ni kurmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyonizm, Yahudilik, Tevrat, Vaat Edilmiş Topraklar, İsrail.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TR, semkarahan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5105-5736

The Promised Land in Zionist Doctrine

Semiha KARAHAN*

Received: 10/22/2020

Accepted: 01/30/2021

Citation: KARAHAN, S., “Siyonist Öğretide Vaat Edilmiş Topraklar”, Ortadoğu Etütleri, 13-2 (2021):177-213

DOI: 10.47932/ortetut.814970

Abstract: Zionism is an ideology that was initiated in the first quarter of the 19th century by a group known as the leaders of Zionism, and was named in the 1890s with reference to Jerusalem. The philosophy of this ideology was built on a syncretic structure by the liberated Jews in Eastern Europe who were under the influence of the Enlightenment. The reason behind the syncretic nature of the ideology created by the Zionists can be explained by the blending of pure religious doctrines, including the “Promised Land,” “chosenness” and “messianism,” with certain political and secular arguments that were in contrast to them. In this sense, it is possible to define Zionism as a theo-political ideology. This ideology set off in the 19th century with the purposes of Jewish salvation, forming a new Jewish identity and establishing a new Jewish state in Palestine. Zionists who were in search of a land for founding their state held firmly on Eretz Israel (also known as the Promised Land), which has been a principal doctrine of Judaism, and claimed that the Jerusalem-centered Palestine was promised by God to the Jewish race forever. Although the political conditions of the time had an effect on this decision, the principal pushing factor can be claimed to be the belief of the Promised Land. Zionists shaped their movement and rhetoric by featuring the religious matters in the Jewish theology regarding the Promised Land and the relevant spiritual feelings of the Jews. Based on an axis of land, Zionism propagated the fiction that Palestine was a vacant territory with no people, and managed to create a room for maneuver for itself in the Promised Land. The ideology also achieved to manipulate the political conjuncture to its advantage and eventually founded the State of Israel in Palestine in 1948.

Keywords: Zionism, Judaism, Torah, The Promised Land, Israel.

* Ph.D. Student, İstanbul University Faculty of Theology, TR, semkarahan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5105-5736.

أرض الميعاد في العقيدة الصهيونية

سميحة كاراهان*

تاريخ القبول: 2021/01/30

تاريخ الاستلام: 2020/10/22

اقتباس: كاراهان، س.، «أرض الميعاد في العقيدة الصهيونية»، دراسات الشرق الأوسط، 13-2 (2021): 177-213

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.814970

الملخص

الصهيونية، هي عبارة عن أيديولوجية بدأت قصتها في الربع الأول من القرن التاسع عشر مع شخصيات أطلق عليهم «رؤاد الصهيونية» وسميت باسم القدس في العام 1890. تم بناء فلسفة هذه الأيديولوجية في خيال توافقي بين المعتقدات الدينية من قبل اليهود الذين تعرضوا لمعاداة السامية في أوروبا الشرقية، واليهود الذين كانوا تحت تأثير التحرر والتنوير في غرب أوروبا. جدير بالذكر أن السبب في كون هذا الخيال توافقياً، هو أن الصهاينة يمزجون العقائد الدينية البحتة لليهودية مثل «أرض الميعاد، والشعب المختار، ومعتقد المسيح»، التي تتناقض بشكل صارخ مع الجدليات السياسية والعلمانية. بالتوازي مع ذلك، من الممكن تعريف الصهيونية بأنها أيديولوجية سياسية متأثرة بالمعتقدات (ثيوبولتيك). هذه الأيديولوجية الثيوبولتيكية ظهرت في القرن التاسع عشر بهدف خلاص اليهود وتشكيل هوية يهودية جديدة لهم وإنشاء دولة يهودية مستقلة. الصهاينة الذين كانوا يبحثون عن أرض لإقامة دولة لهم، اتفقوا على فلسطين من بين العديد من البدائل. لقد تمسكوا بعقيدة إيريتس إسرائيل إحدى العقائد الأساسية للديانة اليهودية، وبعبارة أخرى، عقيدة أرض الميعاد وادّعوا أن الله قد وهب فلسطين للعرق اليهودي إلى الأبد. الظروف السياسية كانت في تلك الفترة عاملاً مهماً في اتخاذ هذا القرار، لكن إيمانهم بأرض الميعاد كان أيضاً قوة دافعة لأخذ قرارهم بشأن فلسطين. أبرز الصهاينة التاريخ العبري المتمركز حول فلسطين في «تناخ»، وجميع الجوانب الدينية لأرض الميعاد في اللاهوت اليهودي، والمشاعر الدينية للشعب اليهودي في هذا السياق، وشكلوا أفعالهم وخطاباتهم بناء على هذا النحو. الصهيونية التي تعتبر أيديولوجية قائمة على الأرض، وتنتشر الدعاية القائلة بأن فلسطين أرض فارغة وخالية من الشعب، استطاعت أن تفتح لنفسها مجالاً للعمل في أرض الميعاد، وحوّلت الظرف السياسي الحالي لصالحها، ونجحت في إقامة دولة إسرائيل في فلسطين عام 1948.

الكلمات المفتاحية: الصهيونية، اليهودية، التوراة، أرض الميعاد، إسرائيل.

* طالبة دكتوراة، كلية الإلهيات بجامعة إسطنبول، تركيا، semkarahan@hotmail.com، ORCID: 0000-0002-5105-5736

Giriş

Ortadoğu coğrafyasını ve halklarını yüzyılı aşkın süredir etkileyen ve şekillendiren Siyonizm, Siyonist öncüler olarak adlandırılan şahsiyetlerle yolculuğuna XIX. yüzyılda Avrupa’da başlamıştır. Modern Yahudi Ulusal Hareketi olarak tanımlanan Siyonizm, Yahudi toplumunun önde gelen isimleri tarafından siyasi, seküler, milli ve dini motiflerin harmanlanmasıyla kurgulanmıştır. İdeoloji ortaya çıktığı dönemde Avrupa’da revaçta olan sekülerizm ve milliyetçilik gibi teorik olgulardan beslendiği gibi, antisemitizm gibi bir sorundan da fayda sağlamıştır. Bunun yanı sıra “vaat edilmiş topraklar, seçilmişlik ve Mesih inancı” gibi Yahudi teolojisinin pür dini doktrinlerini de felsefesinin zemin taşları haline getirmiştir. Aslında Siyonizmin hem sekülerizm ve din gibi iki zıt olguyu bir araya getirmesi hem de kendisini kutsal metinlere ve dini doktrinlere dayandırması, onu diğer milliyetçi hareketlerden farklı kılan en önemli özelliğidir. Nitekim dini doktrinlerin ideolojinin içine yerleştirilmesi, Siyonizmi destekleyen Yahudiler nezdinde onu kutsal bir ideoloji haline getirmiştir. Siyonistlerin başlıca hedefleri, İbraniceyi ulusal dil haline getirmek, milliyetçi karakterde yeni bir İbrani kimliği yaratmak, Yahudileri kurtarmak ve Yahudileri belirlenmiş bir toprak üzerinde bir araya getirerek ulusal ve bağımsız bir Yahudi devleti kurmak olmuştur.

Yahudi tarihinde bir dönüm noktası olan Siyonizm, Yahudilerin milli bilinç kazanmaları amacıyla İbraniceyi canlandırmış ve tarihselciliği ön plana çıkarmıştır. Öncüler de dâhil olmak üzere tüm Siyonistler, Yahudi toplumunda ulusal bir diriliş gerçekleştirmek için dil devriminin gerekliliğine inanmıştır. Nitekim Siyonist çabalar neticesinde XX. yüzyılın hemen başında İbranice, yeni Yişuvlar (Filistin’deki Yahudiler) tarafından günlük kullanım dili haline gelmiş ve Yahudi milliyetçiliğinde besleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca Siyonizm, Yahudi kutsal kitabı Tanah’ı bir tarih kitabı olarak da değerlendirmiştir. Öyle ki Tanah, kutsal bir kitap olmasının yanı sıra Yahudilerin antik dönemdeki tarihlerini de anlatan bir özelliğe sahiptir. Siyonizm, Tanah’ın bu özelliğini Siyonist tarih yazıcılığında ve Yahudi halkına tarihi bir bilinç kazandırmak için kullanmıştır. Ayrıca bazı Siyonistlerin düşüncesinde Tanah’ın kutsal olması Yahudi tarihinin de kutsiyetini ve şanını göstermektedir. Onlar, şanlı ulusal Yahudi tarihini ve bunun kutsal karakterini sürekli vurgulamış ve Yahudilerin başlı başına ayrı bir halk olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialarını seçilmişlik doktrini ile besleyerek milliyetçiliklerini kutsal bir zemine oturtmuşlardır.

Siyonizm Tanah’taki antik tarihi ele alırken en fazla toprakla, yani Filistin’le ilişkin kısımlara odaklanmıştır. Bunun nedeni, onların Yahudilerin de bir ana vatana sahip olduklarına, Filistin ile Yahudiler arasındaki tarihsel ve

kutsal bağa ve toprağın önemine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Siyonistler, Yahudi tarihindeki İbrahim'in Kenan ülkesine göçünü, Mısır'dan çıkış hadisesini, Yuşa'nın savaş yoluyla Filistin'i ele geçirmesini ve Davut'un İsrail Krallığını merkezlerine koymuşlardır. Buna ek olarak Siyonizm, Filistin'in Tanrı tarafından İbrahim itibariyle Yahudilere sonsuza dek verildiğinin dolayısıyla bu toprakların Yahudilerin mülkiyetinde olduğunun altını çizerek Yahudilerin dirilişinin sadece ata topraklarında mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Nihayetinde Siyonizmin hedefleri doğrultusunda Tanah'ı, seçilmişlik ve vaat edilmiş topraklar inancını kullandığı açıktır. Keza ulusal bir devlet kurmak için toprak arayışındaki Siyonizm, vaat edilmiş topraklar inancına ve milliyetçi bir Yahudi toplumu oluşturmak için seçilmişlik ilkesine güçlüce tutunmuş, böylece kendisine dini dayanaklar temin etmeyi başarmıştır. Bir başka ifadeyle, Siyonistler ideolojilerini doğrulamak için adeta Yahudilerin kutsal kitabı Tanah'a demir atmış ve devlet kurmak için aradığı zemini Tanah'a onaylatmıştır. Bu Siyonist tutum, devletin kurulacağı yerin Filistin olması kesinleştirildiğinde güçlenmiştir.

Aslında Siyonistler kurmak istedikleri devletin yeri hakkında Filistin, Uganda ve Arjantin gibi birçok seçenek ortaya koymuş ve bunlar üzerinde projelendirmeler yapmışlardır. Bununla beraber, Filistin seçeneği Siyonizmin ilk ortaya çıktığı dönem itibariyle siyasi veya dini saiklerle hep gündemde olmuş ve birçok Siyonist kuramcı tarafından ön plana çıkarılmıştır. Mevcut siyasi şartların yanı sıra vaat edilmiş topraklar inancının Yahudi toplumu üzerindeki milli ve dini bağlamdaki etkisi de Filistin'in hep gündemde kalmasını sağlamıştır. Siyonistler vaat edilmiş topraklar inancının birleştirici gücünden yararlanmak istemiş ve bu olgunun Yahudi dirilişini sağlayacağına inanmışlardır. Diğer taraftan Siyonistlerin gündeminde özellikle Uganda projesi bir hayli kalmıştır. Ancak bu proje Yahudi halkı tarafından benimsenmemiş ve bazı Siyonist grupların büyük tepkisi ile karşılaşmıştır. Nihayetinde 1903 yılında Yahudi devletinin kurulacağı yer konusu Filistin şeklinde kesinleştirilmiştir. Bu nihai kararın alınmasında vaat edilmiş topraklar inancının önemli bir itici güç olduğu ve ideolojiye dinamizm kazandırdığı yadsınamaz bir gerçektir.

Bu karar doğrultusunda Siyonistler, Yahudilerin güçlü bir şekilde inandıkları vaat edilmiş topraklar doktrinini daha önce hiç yapılmadığı şekilde varoluşsal bir perspektifle ele almış, kutsal toprakları dinsel olarak ön plana çıkardığı gibi millileştirmiş ve siyasileştirmiştir. Pratik ve pragmatik bir yöntemle halihazırdaki bu dinsel değeri kullanan Siyonizm, Filistin'in Tanrı tarafından sonsuza kadar İsrailoğullarına verildiğinin altını çizmiş ve buna da kimsenin itiraz edemeyeceğini belirtmiştir. Keza Siyonizm dinsel motifli söylem ve

siyasi tüm hamleleriyle Avrupa Yahudilerinin bir kısmının Filistin'e göç etmesini sağlamış, ulusal bir İbrani kimliği yaratmış, toprağı aşamalı olarak ele geçirmiş ve nihayetinde de hedeflediğı devleti 1948 yılında kurmuştur. Bu başarıda, Siyonistlerin siyasi, ekonomik ve bürokratik hamlelerinin yapıcılığı ve önemi muhakkaktır. Ancak Siyonistlerin vaat edilmiş topraklar inancıyla hem Yahudiler hem de Avrupa'daki diğer halklar üzerinde yarattığı dinsel algı da bu başarıda önemli rol oynayan bir faktördür.

Bu makalenin odak noktası, Siyonist öğretilerde vaat edilmiş topraklar inancının ne şekilde ele alındığına ve bu inancın ideolojiye sağladığı dinamizme dikkat çekmektir. Bunun yanı sıra farkındalık oluşturulmaya çalışılan ana hususlardan biri de vaat edilmiş topraklar bağlamında Siyonizm ile Yahudilik arasındaki ilişkinin dinsel boyutu ve Siyonizm tarafından kurulan bu ilişkinin organik olup olmadığıdır. Makalenin savunduğı hipotez, vaat edilmiş topraklar inancının Siyonizmin kuruluşunda ve devamında ana doktrinlerden biri olarak kullanılmış olduğudur. Bu amaçlar doğrultusunda makalede, öncelikle teolojik açıdan Yahudilikteki vaat edilmiş topraklar inancı ele alınacaktır. Birinci bölümde, teolojik anlatımın yanı sıra vaat edilmiş toprakların Yahudi dindarlar ve Yahudi toplumu için neyi ifade ettiği irdelenecektir. Böylece bahsedilen dini doktrin hem teolojik hem de sosyolojik yankılarına ışık tutulacaktır. Makalenin ikinci bölümünde ise Siyonizmin oluşumu ve kurgusu hakkında bilgi verildikten sonra ideolojinin vaat edilmiş topraklara dair söylem ve eylemlerine değinilecektir.

I. Yahudi Teolojisinde Vaat Edilmiş Topraklar İnancı

Merkezine kutsal metin koleksiyonunun ilk kısmı olan Musa'ya verilen Tora/Tevrat'ı yerleştiren Yahudiliğin; tevhit, peygamberlik, Mesih ve ahiret inancı gibi iman esasları vardır ve bunlar da Yahudi dininin sabiteleridir. Bunun yanı sıra Yahudilikte ön plana çıkan ve onu diğer dinlerden farklı kılan iç dinamikler olarak da adlandırılabilir iki doktrin söz konusudur. Bu iki iç dinamik "vaat edilmiş topraklar ve seçilmişlik" inancıdır. Yahudi teolojisinde Tevrat, seçilmişlik ve vaat edilmiş topraklar birbirine içkin olgulardır ve her biri birbirinin tamamlayıcı cüzüdür.

Yahudiliğı İslamiyet, Hristiyanlık ve diğer dinlerden ayıran en temel özelliklerinden biri, vaat edilmiş topraklar inancı olup bu inanç Filistin merkezli bir coğrafyanın Tanrı tarafından İsrailoğullarının ilk atası İbrahim'e ve onun soyundan gelenlere sonsuza kadar verilmesidir.¹ Tanrı'nın İsrailoğullarına

1 Baki Adam, "Yahudilik", Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri* içinde (206-250), 3.basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s.227

vermeyi vaat ettiği toprak Tanah'ta sırasıyla” Kenan Diyarı Ülkesi”, “Ha-Eretz”, “Eretz İsrail” ve “Arz-ı Mevud” olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla bu kavramların hepsi aynı yeri, bir başka ifadeyle vaat edilmiş toprakları ifade etmektedir. Yahudi teolojisi ve literatüründe daha çok “Eretz İsrail” yani “İsrail Toprağı” olarak tanımlanan bu inanç, Yahudi din adamları tarafından Tevrat başta olmak üzere diğer kutsal metin anlatılarıyla şekillendirilmiş ve neredeyse bir iman akaidine dönüştürülmüştür.²

Yahudi geleneği açısından Tevrat'ın henüz başlangıcındaki evrenin yaratılışına dair anlatıları Eretz İsrail'in Tanrı tarafından İsrailoğullarına verilme nedenini açıklar niteliktedir. Tanrı'nın evreni ex-nihilo (hiçlikten) yaratmış olması, Yahudi din adamlarına göre evrenin ve mahlukun tek sahibinin Tanrı olduğunu ve O'nun istediğini istediğine verebileceğini ispatlamaktadır. Bu argüman aslında, diğer halkların Filistin'in Yahudilere verilmiş olmasına itiraz edemeyecekleri anlamına da gelmektedir. Nitekim Yahudi din adamları Tanrı'nın takdirine kimsenin karşı çıkamayacağını belirlemiştir: “*Dünyanın ulusları için eğer İsrail'e 'Yedi ülkeyi istila eden hırsızlarsınız (Kenan ulusları)' derse, İsrail de şöyle diyecek: Tüm dünya Tanrı'nındır – onu Tanrı yarattı ve her kimi uygun gördüyse ona verdi.*”³ Bu argüman, Tevrat'ın bahsedilen ayetlerinin batını değil de zahiri anlamda içerdiği mesajdır. Üstelik bu zahiri yorumlamalar sadece yaratılış bahsiyle değil, birçok kıssayla devam etmektedir.

Diğer yandan Tevrat'ta Tanrı tarafından belirli bir toprağın İsrailoğullarına verilmiş olduğunu anlatan gayet açık ve güçlü ifadeler yer almaktadır ki bu netlik İbrahim'in seçilerek vahiy aldığını aktaran pasuklarla (ayet) kendini göstermeye başlamaktadır. Yahudi teolojisinde ilk İbrani atası olarak adlandırılan İbrahim, Tevrat anlatılarından anlaşılacağı üzere Tanrı'nın emriyle Harran'ı terk ederek Kenan Ülkesine gitmiş ve Tanrı'dan “...*Bu ülkeyi senin soyuna vereceğim*”⁴ şeklinde bir vahiy almıştır. İfadeden de anlaşılacağı üzere bu vahiy bir vaat niteliğindedir. Nitekim bu vaat etme durumu bir başka pasukta daha güçlü bir şekilde kendini göstermektedir. “...*Tanrı Avram'a 'Gözlerini kaldır ve bulunduğun yerden kuzeye, güneğe, doğuya ve batıya bak. Çünkü gördüğün tüm bu ülkeyi sonsuza kadar sana ve soyuna vereceğim.' dedi.*”⁵ Bu

2 Yahudi kutsal metinleri, yazılı ve sözlü vahiy olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yazılı vahiy, içinde 5 kitaptan oluşan Tora/Tevrat'ın da yer aldığı toplam 24 kitaptan oluşmaktadır. Tora, Neviim ve Ketuvim bölümlerinden oluşan bu kutsal kitabın adı Tanah'tır. Sözlü vahiy ise Talmud olarak adlandırılmıştır ve diğeri gibi bu kitap da kutsaldır.

3 Shalom Carmy ve David Shatz, “Felsefi Düşünme İçin Bir Kaynak Olarak Kitab-ı Mukaddes”, Daniel Frank ve Oliver Leaman (ed.), *Yahudi Felsefesi Tarihi* içinde (27-52), Ankara: Hece Yayınları, 2018, s.43

4 Yaratılış 12:7

5 Yaratılış 13:14-15

iki vaadin ardından Tanrı, İbrahim ile ahitleşerek ona sınırlarını da belirttiği toprakları net bir şekilde vermiştir:⁶ “O gün, Tanrı Avram’la bir antlaşma yaptı ve ‘Mısır’daki Nehir’den, büyük nehre –Fırat Nehri’ne- kadar olan bu ülkeyi senin soyuna verdim’ dedi.”⁷ Bu toprakların İbrahim’e sonsuza kadar verildiğini aktaran bir diğer pasuk da şu şekildedir: “Şu anda yabancı olarak yaşadığın toprakları –Kenan Ülkesi’ni- sana ve ardından gelecek çocuklarına ebedi bir mülk olarak vereceğim ve onlara (soyuna) Tanrı olacağım.” Tanrı daha sonra Avram’a “Sana gelince-antlaşmamı korumalısın” dedi. “Hem sen, hem de nesilleri boyunca ardından gelen çocukların...”⁸

Yukarıdaki dört pasuk Yahudi teolojisindeki vaat edilmiş topraklar inancının çekirdeğini oluşturmaktadır. Ancak Tevrat’ta bu konuya temel teşkil edecek pasuklar sadece İbrahim’le sınırlı olmayıp bu ahit sonrasında da sürdürülmektedir.⁹ Nitekim Kenan Ülkesi’nin İsrailoğullarına verililişi birçok anlatıyla vurgulanmaktadır. Söz konusu vurgular ikinci İbrani atası İshak, üçüncü İbrani atası Yakub ve peygamber Musa’yla ilgili hadiselerin anlatıldığı pasuklarda yer almaktadır. İşte bu pasuklar da Yahudi teolojisi için bu toprakların İsrailoğullarına verilmiş olduğu gerçeğini güçlendirmekte ve sabitlemektedir. İşaret edilmelidir ki bu vurguların birçoğunda İbrahim’in ismi anılmakta ve Tanrı’nın ona vermiş olduğu söz ve değer ön plana çıkarılmaktadır: “...Seninle olacak ve seni mübarek kılacağım, çünkü bu toprakların hepsini sana ve soyuna vereceğim. Baban Avram’a etmiş olduğum yeminimi böylece yerine getireceğim... Sırf baban Avram, sesime itaat ederek emanetimi, emirlerimi, hükümlerimi ve kanunlarımı koruduğu için!”¹⁰

Yahudilikte, Arz-ı Mevud’un İbrahim ile “erdemli ve adaletli” olmaları şartıyla onun soyuna sonsuza kadar verilmiş olduğu tartışmaya açık bir konu değildir.¹¹ Bu noktada İbrahim’in soyundan kimin kast edilmiş olduğu önemli bir mevzudur. Nitekim İbrahim’in soyu sadece Sare’nin doğurduğu İshak’tan ibaret değildir. Tevrat’a göre İbrahim’in Hacer’den İsmail ve Ketura adındaki kadından çocukları olmuştur. Burada da önemli husus Yahudi teolojisinde İbrahim’in varislerinin kim olduğudur. Yahudi teolojisi açısından İsmail’in İbrahim’in oğlu olduğu tartışılmaz bir gerçektir ancak onun miras hakkı oldukça tartışmalıdır. Nitekim Tevrat’ta “Çünkü senin soyun *Yitzhak* ile sürecektir” ibaresi yer almakta ve bu da Yahudi din otoriteleri tarafından

6 Alexander Keith, *The Land of Israel, According to the Covenant with Abraham and Isaac and Jacob*, Edinburgh: Balfour and Jack Printers, 1843, s. 58

7 Yaratılış 15: 18

8 Yaratılış 17: 8-9

9 Eldar Hasanov, *Nuh Kanunları ve Nuhilik*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s.67-70

10 Yaratılış 26: 3-5

11 Jacob Neusner, *Judaism When Christianity Began: A Survey of Belief and Practice*, London: Westminster John Knox Press, 2002, s. 136

İbrahim'in tüm haklarını sadece İshak'a devrettiğini göstermektedir. Bir diğer ifadeyle, İbrahim'e bahşedilen seçilmiş olma ve Arz-ı Mevud'a sahip olma ayrıcalığı sadece İshak'a miras kalmıştır. Bu miras İshak'ın iki çocuğundan biri olan Yakub'a (diğeri Esav'dır), ve ondan da tüm çocuklarına, yani 12 İsrail kabilesine devretmiştir. O halde Yahudi teolojisinde, seçilmiş halk olma fenomeninin yanı sıra Arz-ı Mevud'a sahip olmak için de seçilmiş olma mevhumu ön plana çıkmaktadır. Nitekim ortada bir seçilmeme durumu vardır ki bu seçilmeyenler ve dışlananlar İsmail, Ketura'nın çocukları ve Esav'dır. Onların bu topraklar için uygun görülmediği anlaşılmaktadır.¹²

Diğer taraftan, Tevrat'ta İbrahim'in soyunun İshak'la devam edeceğine dair verilen bilgi toprak vaadinden sonra verilmiş olduğu için, bu mirastan İsmail'in mahrum bırakılmayacağını da düşündürmektedir. Hem söz konusu sıralama hem de İsmail'in de İbrahim'in soyu olduğu gerçeği, Arz-ı Mevud'un İsmail'e de verilmiş olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Buna rağmen Yahudi teolojisi, İsmail'in bu topraklarda kullanım hakkı olmadığı ve onun payına çöl düştüğü görüşünde ısrarcıdır.¹³

I.I Vaat Edilmiş Topraklara Sahip Olma Şartı

Arz-ı Mevud'un İsrailoğullarına hangi şartlarla verildiği de birçok açıdan önemli bir konudur. Zira Tanah'tan anlaşılacağı üzere, bu topraklar İsrailoğullarına kayıtsız şartsız verilmiş değildir. İsrailoğulları, İbrahim'e de bildirilmiş olduğu gibi Tanrı'nın yolundan ayrılmayarak adaletli ve erdemli olmaları şartıyla orada yaşamaya hak kazanabilirler. Nitekim Sina Ahdiyle¹⁴, Yahudilerin Kenan Ülkesi'ne sahip olmaları ve orada yaşamaya hak kazanmaları için yapmaları gereken şer'i hükümler bildirilmiş ve bu şartlar Musa jenerasyonu tarafından kabul edilmiştir: "*Halk bir ağızdan cevap verdi ve 'Tanrı'nın söylediği her şeyi yapacağız!' dediler...*"¹⁵

Yahudilikte kolektif birliğin şartı ve önemi göz önünde tutulduğunda, antik dönemde atalarının vermiş olduğu yeminden, bugün de dâhil olmak üzere tüm Yahudiler sorumludur. Bu şartname 613 hükümden oluşan bir halakha/şeriattir. Yahudilerin seçilmiş halk olarak kutsiyetlerini devam ettirmelerinin ve Arz-ı Mevud'a sahip olmalarının tek şartı, bu ilahi hükümleri kusursuz bir şekilde yerine getirmektir. Öyleyse İsrailoğullarının vaat edilmiş toprakları hak etmeleri gerekmektedir. Bunu yaptıkları takdirde hem toprağın tek sahibi hem

12 Louis Ginzberg, *The Legends of The Jews vol: I*, Henrietta Szold (çev.), Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1913, s. 318

13 Yaratılış 21:12,14 ve 25:5-18

14 Sina Ahdi için bkz.: Hasanov, *Nuh Kanunları ve Nuhilik*, s.71-77

15 Çıkış 19: 8

de Tanrı'nın daimî gözetimi altında olabileceklerdir.¹⁶ Üstelik bu şart sadece o toprakların sahibi olmak için değil, aynı zamanda orada yaşamaya devam etmeleri için de geçerlidir. Keza Yahudilerin şeriatı terk ettiklerinde Eretz İsrail'den kovuldukları ve sürgün hayatı ve birçok belayla cezalandırıldıkları kutsal metinlerdeki anlatılardan anlaşılmaktadır.¹⁷ Yahudi geleneğine göre bu terk ediş Tanrı'ya ihanettir: “Uluslar İsrail halkının işlediği suç yüzünden, bana ihanet ettiği için sürgüne gittiğini anlayacaklar. Yüzümü onlardan gizledim, onları düşmanlarının eline teslim ettim, hepsi kılıçtan geçirildi. Onları kirliliklerine, isyanlarına göre cezalandırdım, yüzümü onlardan gizledim.”¹⁸ Dolayısıyla, toprağın İsrailoğullarına verilmiş olması kayıtsız şartsız bir durum değildir. Yahudilerin toprak için uygulaması gereken en önemli kural, Tanrı'nın yeryüzündeki evinde her şeyden önce adalet ve hakkı yerine getirmektir. Buna koşut olarak yabancıya, dul ve yetime baskı yapmaktan kaçınılmalı ve masum kanı dökmekten sakınılmalıdır.¹⁹

Yahudi din otoritelerinin bir kısmına göre, Eretz İsrail Yahudilere bir mülk olarak sonsuza kadar devretmiştir. Tanrı'nın Kenan Ülkesi'ni “sonsuza kadar ve miraslık” kelimelerini kullanarak İsrailoğullarına vermiş olması, Tevrat müfessirleri için bu toprakların mülk hakkının Yahudilere geçmiş olduğuna işaret etmektedir. Üstelik bu kesim müfessirlerin düşüncesine göre, İsrailoğulları bu topraklarda yaşamadıkları dönemlerde bile Arz-ı Mevud'un tapusu onlarındır. Ayrıca bu topraklar başka milletlerin eline geçmiş dahi olsa bu durum sonsuza kadar sürmeyecek ve Yahudilerin ebedi mülkiyet hakkını asla iptal etmeyecektir.²⁰ Buna karşın bazı din otoriteleri ise Eretz İsrail'in sadece kullanım hakkının Yahudilere verildiğine inanmaktadır. Nitekim bu görüş her şeyin tek sahibinin Tanrı olduğu inancı doğrultusunda ve birçok pasuk ve şer'i hükümle desteklenen bir yorumlamadır: “Ülkedeki hiçbir arazi size temelli olarak satılamaz, çünkü Ülke bana aittir, zira siz yanımda geçici bir süre oturan birer yabancı ve *mukim(den ibaret)siniz*.”²¹ Binaenaleyh Yahudiler, Eretz İsrail'de konuk olmaya devam etmek için de dini hükümleri yerine getirmek zorundadır.

16 Sarah Chaimson, “From the Perspective of Your Children”, Tzvia Ehrlich-Klein (ed.), *To Dwell in the Palace: Perspectives on Eretz Yisrael* içinde (301-314), Kudüs: Feldheim Publishers, 1991, s.310

17 Ronald L. Eisenberg, *The 613 Mitzvot: A Contemporary Guide to the Commandments of Judaism*, Maryland: Schreiber Publishing, 2005, xxviii.

18 Hezekiel 39: 23-24

19 Dov Peretz Elkins ve Abigail Treu, *The Bible's Top 50 Idea's: The Essential Concepts Everyone Should Know*, Eugene: Wipf& Stock, 2005, s.265-266

20 Moshe D. Lichtman, *Eretz Yisrael in the Parashah: Essays on the Centrality of the Land of Israel in the Torah*, Jerusalem: Devora Publishing, 2006, s.224-225

21 Levililer 25:23

Yahudilerin Eretz İsrail’de dini hükümleri yerine getirirken yabancıya karşı olan görevlerini ve bu bağlamdaki ilahi hükümleri asla es geçmemeleri emredilmiştir: “Yabancıya haksızlık ve baskı yapmayacaksınız. Çünkü siz de Mısır’da yabancıydınız.”²² Yahudi literatüründe “goyim, ger tzedek, ger toşav”²³ gibi birçok terimle adlandırılan yabancıların, Eretz İsrail’de putperest olmamaları şartıyla yaşamaya hakkı vardır. Nitekim Talmud’da, bir yabancıнын putperest davranışından vazgeçtiği takdirde Eretz İsrail’de yaşamasının yasak olmadığı kesin bir hükümdür.²⁴ Bu bağlamda, Tanrı’nın bu topraklarda yaşamaları için Yahudiler ve diğer halklar arasında bir ayırım yapmadığı ve Tanrı’nın toprak bağlamındaki tek şartının Eretz İsrail’in putperestlikle kirlenmemesi olduğu ifade edilebilir.²⁵

Mamafih bu noktada, Tanrı’nın Musa ve Yuşa’ya Kenan Ülkesi’ne girdiklerinde orada yaşayan on halkın yedi tanesi hakkında imha emri vermiş olması, yabancılarla Eretz İsrail arasındaki bağlantıda dikkat çekicidir: “Tanrın Aşem onları senin önüne teslim edecek ve onları vuracaksın. O zaman onları tamamen imha etmelisin. Onlarla antlaşma yapma ve onlara acıma”²⁶. Yahudi din otoritelerine göre söz konusu dönemdeki bu yedi halk putperestliklerinin yanı sıra ahlaksızlıklarıyla da nam salmış topluluklardır. Onların düşüncesinde, hem bu nedenle hem de İsrailoğullarının ülkeye girdiklerinde putperestliğe kayma riskine karşı, Tanrı bu yedi halkın imha edilmesine dair bir emir vermiştir. Burada hassasiyetle işaret edilmelidir ki; bu emir için Yahudi müfessirlerin kesin ve keskin bir şekilde ortaya koymuş olduğu bir hüküm vardır: “Tevrat’ın buradaki sert emirleri sadece ve sadece o dönemdeki yedi Kenan ulusu için geçerlidir.”²⁷ Dolayısıyla Tevrat’ın, Yahudilere kutsal topraklarda yabancıları barındırmama ve onları öldürme yetkisini, söz konusu dönemde putperestlikle mücadele kapsamında vermiş olduğu kesindir.

1.2 Vaat Edilmiş Toprakların Kutsallığı ve Sınırları

Eretz İsrail’in Yahudi teolojisindeki en önemli açılımı; bu toprakların kutsiyeti, Yahudiliğin ve dindarlığın tamamlayıcı unsuru olması ve İsrailoğullarıyla arasındaki manevi etkileşimidir. Tüm Yahudi kutsal

22 Çıkış 22: 21

23 Eldar Hasanoğlu, *Temel Kaynaklar Işığında Gerut: Yahudiliğe Geçiş*, İstanbul: Divan, 2018, s.47-52

24 Babil Talmudu- Gittin 45a.

25 Hasanoğlu, “Temel Kaynaklar Işığında Gerut: Yahudiliğe Geçiş”, s.31

26 Yasanın Tekrarı 7:2

27 *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla: Tora ve Aftara*, 5. Kitap Devarim, 2.basım, Moşe Farsi (çev.), İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010, s.153

metinlerinde Eretz İsrail'in kutsiyetine ve özelliklerine geniş bir biçimde yer verilmiştir: “*Buraya (daha fazla) yaklaşma*” dedi (Tanrı). “*Ayakkabılarını ayaklarından çıkar; çünkü üzerinde durmakta olduğun yer kutsal topraktır.*”²⁸ Kutsal metinlerde İsrail toprağına dair verilen hükümler ve değerler doğrultusunda, Yahudi teolojisinde Eretz İsrail mutlak şekilde kutsal olan bir toprak statüsü kazanmıştır. Nitekim Yahudi müfessirlere göre yeryüzündeki tek kutsal toprak Eretz İsrail'dir ve bu seçilmiş toprak -tıpkı İsrailoğulları gibi- diğer tüm topraklardan farklı özelliklere sahiptir.

Yahudilikte Eretz İsrail dünyadaki tüm topraklardan daha yüksektir ki bu yükseklikle kast edilen maneviyattır. Kutsal metinlerde İsrail'e gelenler için yükseliş/aliya bu topraklardan ayrılanlar için ise iniş/yerida ifadesi kullanılmıştır.²⁹ Tanrı'nın “evim, mirasım, sevgilim” olarak tanımlamış olduğu Eretz İsrail, dünyanın tam merkezidir ve diğer topraklar gibi insanoğlu tarafından murdar edilememiştir.³⁰ Tanrı'nın ihtimam gösterdiği Eretz İsrail'in kutsallığının en büyük göstergesi ise Tevrat'ın tam anlamıyla sadece bu topraklarda uygulanabilir olmasıdır.³¹ Nitekim 613 hüküm içerisinde İsrail toprağıyla ilgili ve sadece bu topraklarda uygulanabilir olan 396 adet hüküm mevcuttur.³²

Vaat edilmiş toprakların hangi bölgeleri kapsadığını ve sınırlarının nereye uzandığını net bir şekilde ortaya koymak oldukça zordur.³³ Nitekim Tanah anlatılarında toprak sınırlarına dair birbirinden farklı bilgiler verilmekle birlikte, bu konuda oldukça izafi tanımlamalar da mevcuttur. Bununla beraber, genel kabul açısından sınırlar “...Mısır'daki Nehir'den, büyük nehre – Fırat Nehri'ne – kadar olan bu ülkeyi senin soyuna verdim” dedi³⁴ şeklinde İbrahim'e belirtilen bilgidir. Diğer yandan “ayağının bastığı, gözünün gördüğü her yer”³⁵ gibi izafi tanımlamaların olması, Eretz İsrail'in sınırların hem çok küçültmekte hem de alabildiğine genişletmektedir. Binaenaleyh Arz-ı Mevud'un sınırları oldukça tartışmalı bir mevzudur ve haritalandırmalar birbirinden farklılık göstermektedir. Bunlar arasında en geniş sınırları içeren harita şu şekildedir: “*Güneyde, tüm Sina Yarımadası ile Kahire'nin kuzeyinden*

28 Çıkış 3: 5.

29 Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, Ali Berkay (çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2017, s. 36; Bkz. BT- Kiddushin 69a, Zevachim 54b

30 *Midrash Sifrei Devarim* 353: 11

31 Yasanın Tekrarı 11: 12 “Tanrın Aşem'in ihtimam gösterdiği bir ülkedir; Tanrın Aşem'in Gözleri sürekli olarak onun üzerindedir –yılın başından, yıl sonuna kadar.”

32 Moşe Farsı (hızl.), *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla: Tora Kitaplarının İndeksi*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 2015, s.220

33 Bkz. Abdurrahman Küçük, “Yahudilikte Arz-ı Mevud Anlayışının Boyutları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.33, s.a.101-111

34 Yaratılış 15: 18-21

35 Yaratılış 13:14-15, Yasanın Tekrarı 11:24

itibaren Kuzey Mısır; doğuda tüm Ürdün'le Suudi Arabistan'ın büyük bir bölümü, tüm Kuveyt ve Güney Fırat Havzası ile birlikte Irak'ın bir bölümü; kuzeyde tüm Lübnan, Suriye ve Van Gölü'ne kadar olan Türkiye topraklarının güney bölümü; batıda ise Kıbrıs.³⁶

1.3 Kutsallığın Merkezi Kudüs

Eretz İsrail'in kutsiyetinin tam merkezinde ise Yeruslaim yer almaktadır. Yahudi kutsal metinlerinde Yeruslaim-Yeruslaim-Siyon gibi birçok isimle çağrılan Kudüs, Yahudiliğe göre Eretz İsrail'in en kutsal parçasıdır. Doruk noktadaki kutsallığıyla neredeyse Eretz İsrail kavramını tek başına kapsar hale gelmiş olan Kudüs, yaratılışın ve zamanın başlangıcıdır. Nitekim Yahudi geleneğinde Yeruslaim, Tanrı'nın evreni yaratmaya başladığı yerdir. Kudüs, ilk insanın yaratılışında kullanılan toprağın alındığı, Adem'in ilk kurban kestiği, ilk cinayetın işlendiği, Nuh'un gemiden çıkıp mihrabını diktiği ve İbrahim'in İshak'ı kurban edeceği yerdir.³⁷ Yahudi geleneğinde Yeruslaim'in hizasına denk düşen semada da bir Yeruslaim varken, mistikler bu inanıştan yola çıkarak Kudüs'ün yukarısıyla iletişim kurulabilecek bir toprak olduğunu iddia ederler.³⁸ Bunlara paralel olarak Yahudiler Kudüs'ün yeryüzünün semaya en yakın yeri olduğuna ve cennetten yalnızca bir basamak aşağıda bulunduğuna inanmaktadırlar.

Kudüs'ün doruk noktadaki kutsallığının en büyük göstergesi ve nedeni, dünyanın zirvesi kabul edilen Moriah Dağı'nda inşa edilen Bet Ha-Mikdaş'tır.³⁹ Bet Ha-Mikdaş/Süleyman Mabedi, Yahudilikte Tanrı'nın nesnedeki tecellisi olan Şehina'nın barındığı bir tapınak olması hasebiyle, Kudüs'ü mutlak ve ebedi bir şekilde -tapınak yıkılmış olsa bile- yeryüzünün en kutsal parçası kılar. Nitekim Tanrı Yeruslaim'i, kendisine konut olarak seçmiştir.⁴⁰ Tanrı'nın evi sayılan bu mabet başlı başına bir kutsiyet odağı olup Yahudilikteki birçok ilahi hükmün yerine getirilebileceği tek mekandır. Buna koşt olarak Kudüs ve Bet ha-Mikdaş, bir olgunun yani Tevrat'ın idealize olması için gerekli olan bir merkezdir. Diğer bir ifadeyle Kudüs, Yahudiliğin somut iz düşümüdür. Bu nedenle de Kudüs merkezli Eretz İsrail, lütuf bulmak isteyen bir Yahudi'nin

36 Israel Shahak, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, 4.basım, Ahmet Emin Dağ (çev.), İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2010, s. 31

37 Jonathan Kirsch, *King David: The Real Life of the Man Who Ruled Israel*, Toronto: Random House Publishing Group, 2001, s.150

38 Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, s.56

39 Cengiz Batuk ve Rabia Mert, "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 17, S. 2, 2017, s.139

40 Eliezer Schweid, *The Land of Israel: National Home or Land of Destiny*, Deborah Greniman (çev.), New York: Associated University Press, 1985, s.80

yaşamaları için en ideal yerdir. Üstelik bazı Yahudi alimler, kutsal topraklarda yaşamının bir Yahudi için zorunluluk olduğunu ve kişinin bunu çiğnediği takdirde putperestçe bir tavır sergileyerek günaha girdiğini iddia etmiştir.⁴¹

Bu kapsamda, Yahudilerin dua ve ibadetlerini eda ederken yöneldikleri Kudüs'te yapılan ibadetlerin fazileti diğer yerlere göre çok daha fazla aynı şekilde işlenen günahların da cezası diğer şehirlere göre kat kat fazladır.⁴² Diğer yandan Yahudilerin niyazlarında Kudüs merkezli Eretz İsrail'e dair duaların çok önemli bir yeri vardır: “*Ey Yerus̄alim, seni unutursam, sağ elim kurusun, Seni anmaz, Yerus̄alim'i en büyük sevencimden üstün tutmazsam, dilim damağıma yapışsın!*”⁴³ Yahudi tarihinde Kudüs'e duyulan özlemin ilk tohumlarının atıldığı Babil sürgününden başlayıp asırlarca süren diasporada kökleşen bu tür dualar, bugün İsraili dindarların da dillerinden hiç eksik etmedikleri yakarışlarıdır: “*Gelecek yıl Kudüs'te, yeniden kurulmuş Kudüs'te*”⁴⁴... Her Şabat'ta ve dini günlerde Kudüs'e yağacak yağmur ve orada açacak bir tohum için dua eden Yahudiler, Yerus̄alim'in anısına senede üç gün oruç tutmaktadır. Sürgündeki Yahudiler, Kudüs'ün hatırasını ve onu kaybedişlerine dair duydukları acıyı ibadet ve dualarına yansıttıkları gibi bu duygularını gündelik hayatlarında da birçok hareket biçimi ve simgeyle dışa vurmuşlardır. Bugün de dâhil olmak üzere dindar Yahudiler, Kudüs'ün kaybedilişini ve tapınağın yıkılışını, evlerini badana yaptıklarında bir duvarı boyamamakla, şölenlerinde iki tabağı kenara ayırmakla, düğünlerinde bardak kırmakla ve sinagogların zeminine taş döşememekle sembolleştirmiştir.

Yahudilerin Kudüs özelinde bir diğer istekleri de Yerus̄alim'de defnedilmektir. Nitekim Babil sürgününde az olsa da diaspora boyunca oldukça fazla sayıdaki Yahudi'nin naaşı Kudüs'e getirilerek defnedilmiştir. Zira Yahudi teolojisine göre, “*Tehiyat Ha-metim/Mahşer – Ölülerin Dirilişi*” ve bağışlanması Kudüs'te gerçekleşecektir. Buna göre, Mesih geldikten bir süre sonra Adem'den kıyamet gününe kadar yaşamış tüm insanlar Kudüs'te dirilecektir.⁴⁵ Dolayısıyla Yahudi geleneğinde Yerus̄alim, zamanın başlangıcı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir “son”dur.

41 II. tapınağın yıkılmasından çok sonra Filistin'li rabbiler oradan göçü engellemek için sadece Eretz İsrail'de yaşayanların Tanrı inancına sahip olduğunu, diğerlerinin Tanrısız olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. Mordecai Menahem Kaplan, *Judaism as a Civilization: Toward a Reconstruction of American-Jewish Life*, New York: Thomas Yoseloff, 1957, s.269

42 İsmail Taşpınar, *Tarihin Aynasında Dinler ve Mezhepler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İFAV, 2018, s.125

43 Mezmurlar 137:5-6

44 Moşe Farsî (hızl.), *Pesah Agadası*, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla, 2.basım, İstanbul: Gözlem Yayınları, 2008, s.163.

45 Yeşaya 49: 20 ve 54: 2 pasajlarına binaen geliştirilmiş olan rabanik yorum.

2. Siyonist İdeolojide Vaat Edilmiş Topraklar

Siyonizm sözcüğü ilk kez 01.04.1890 tarihinde “Selbstemancipation/Özkurtuluş” Gazetesi editörü Nathan Birnbaum tarafından Almanca olarak kullanılmış bir ifadedir.⁴⁶ Bu sözcük Tevrat’ta geçerse de Tanah’ta birçok defa Kudüs’teki bir mevki için kullanılan ve zamanla Yeruşalim’in isimlerinden biri haline gelen Siyon kelimesinden türetilmiştir. Bir örnek vermek gerekirse; “*Kral Davut’la adamları Yeruşalim’de yaşayan Yevuslular’a saldırmak için yola çıktılar. Yevuslular Davut’a ‘Sen buraya giremezsin, körlerle topallar bile seni geri püskürtebilir’ dediler. ‘Davut buraya giremez’ diye düşünüyorlardı. Ne var ki Davut Siyon Kalesi’ni ele geçirdi. Daha sonra bu kaleye “Davut Kenti” adı verildi.*”⁴⁷ Siyonizmin isim babası Birnbaum, kavramın izahını “*Musevileri Filistin’e yerleştirmek amacı güden ve üyelerinin Yahudilerden oluştuğu ulusal siyasi bir (Siyonist) partinin kurulması*”⁴⁸ şeklinde yapmıştır.

2.1. Siyonizmin Oluşumu ve Kurgusu

İdeolojinin ortaya çıkışı, bazı araştırmacılar için isminin konulduğu 1890 veya I. Siyonist Kongre’nin yapıldığı 1897 yılı olarak kabul ediliyor olsa da Siyonizmin belirtilen yıllarda bir anda ortaya çıkmadığı muhakkaktır. Nitekim birçok düşünür için bu hareket, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa’nın kaotik ortamında Siyonist öncüler olarak adlandırılan şahsiyetlerle yolculuğuna başlamıştır. Bahsedilen yüzyıl, Avrupa’nın siyasi, sosyolojik, fikrî ve dinsel açıdan birçok yenilikle tanıştığı bir zaman dilimi olmakla birlikte, kıtadaki Yahudiler açısından da birçok önemli gelişmenin yaşandığı bir dönemdir. 135’ten itibaren diasporada vatansız olarak yaşayan Yahudiler, XIX. yüzyılda Avrupa’nın batısında özgürleşerek (emansipasyon) eşit yurttaşlık hakları almış, Haskala neticesinde mezhepsel olarak ayrılmış ve Yahudi tarihselciliğiyle tanışmıştır. Liberal yönetim anlayışlarıyla önceki yaşantılarına nazaran rahata kavuşan Batı Avrupa Yahudilerinin arasında, azınlık statüsünde yaşadıkları ülkelerin iç ve dış siyasetlerini etkileyecek büyüklükte zenginliğe ulaşanlar da olmuştur. Diğer yandan Haskala hareketi ve emansipasyon, Yahudi toplumunda asimile olma ve yaşadıkları ülkelere entegrasyon çabasını da beraberinde getirmiş ve gettoların kapıları açılmıştır. Fakat Yahudiler açısından görece müspet olan bu gelişmeler, sorunların tamamen ortadan kalktığı anlamını

46 Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, Işık Ergüden (çev.), Ankara: Dost, 2007, s.7-8

47 II. Samuel 5: 6-7

48 Gideon Kouts, “Zionism”, *Encyclopaedia Judaica*, C. 21, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007, s.539-540; Alain Boyer, *Siyonizmin Kökenleri*, Volkan Aytar (çev.), 2.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 7

taşımamıştır. Nitekim Avrupa’da asırlardır süren Yahudi karşıtlığı bu yüzyılda antisemitizm olarak yoluna devam etmiş ve Yahudi Sorunu olarak adlandırılan bir mesele tüm Avrupa ülkelerini etkilemiştir.⁴⁹

Aynı dönem, Çarlık Rus İmparatorluğu idaresi altındaki Doğu Avrupa Yahudilerinin özgürleşmeden nasibini alamadıkları ve antisemitizm nedeniyle pogromlara maruz kaldıkları bir zaman dilimidir. Avrupa’nın batısında hayatlarını topluma entegre olarak düzene sokan Yahudilerin aksine Doğu Avrupa Yahudileri toplumdaki tecrit edilmeye devam edilmiş ve özellikle 1881 pogrom dalgasının ardından yaşam şartları daha da zorlaşmıştır. Bu zorlu yaşam koşulları bir kısım Rusya Yahudisinin, Siyonizmi kurgulamasında itici bir güç olmuştur.⁵⁰ Nitekim Siyonizmin öncüleri arasında birçok önemli isim Doğu Avrupa Yahudisidir. Gazeteci Peretz Smolenskin, Doktor Leon Pinsker ve modern İbranice’nin kurucusu Eliezer Ben Yehuda, bu isimlerin en önemlileridir. Bu üç seküler isim, yaşadıkları tecrübeler neticesinde Yahudilerin topluma entegrasyonlarının bir hayal olduğuna karar vermiştir. Onlar, Yahudilerin özgürleşmesi ve normalleşmesinin ancak İbranice’nin ulusal bir dil haline getirilmesi, milli bilinçlenme ve kendilerine ait bağımsız ve egemen bir Yahudi devleti ile mümkün olacağına inanmışlardır. Bahsedilen üç isim ve diğer Siyonist öncülerin bir kısmı, hedeflerindeki devletin Filistin’de kurulması gerektiğinde ısrarcı bir tutum sergilemiştir.

Yaptığı yayınlar ile İbranice’nin Yahudilerin ulusal dili haline gelmesi için çaba gösteren Smolenskin, Yahudi devletinin Filistin’de kurulması gerektiğini dini saiklerden ziyade pragmatik nedenlerle defaatle vurgulamıştır. Onun düşüncesinde İbranice’nin ata toprağı Eretz İsrail, Yahudi dindarların göç etmeyi kolaylıkla kabul edebilecekleri ve ticari açıdan güçlü potansiyele sahip bir bölgedir.⁵¹ Ben Yehuda, dil devriminin Yahudilerin özgürleşme ve bilinçlenmesinin ilk ve en önemli adımı kabul ederken, vaat edilmiş topraklar doktrinine inanmasa da Filistin’e göçü desteklemiştir. Diğer taraftan onun Filistin üzerinde ısrarcı olmadığı Uganda projesine de ılıman baktığı bilinmektedir. Eliezer ben Yehuda, 1881’de Kudüs’e göç etmiş, İbranice’nin gündelik dil şeklinde kullanılması için çabalamış ve bunu da kısmen başarmıştır. Dil devrimi ile ulusal bilincin gelişmesini sağlayan Yehuda, modern İbranice’nin babası sayılmaktadır.⁵² Leon Pinsker ise kendi güçsüzlüklerine dikkat çekmiş ve antisemitizmin bitmeyeceğini, Yahudiler için kurtuluşun

49 Bkz. Mark R. Cohen, *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, İstanbul: Köprü, 2013

50 Michael Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, Sevinç Altınçekiç (çev.), İstanbul: Alfa, 2011, s.215

51 Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionsim: The Intellectual Origins of the Jewish State*, New York: Basic Books, 2017, s.17

52 Joseph Gedaliah Klausner, “Ben-Yehuda, Eliezer”, *Encyclopaedia Judaica*, C. 3, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007, s. 386-387

bir devlet kurarak mümkün olabileceğini belirtmiştir.⁵³ Yahudilerin bir ulus olduğunu vurgulayan Pinsker'in bir öncü olarak yapmış olduğu en önemli hamle, Hibbat Zion hareketinin kurucularından biri olmasıdır. Hibbat Zion, 1881'de Çarlık Rusyası'nda pogromlar neticesinde kurulmuş Yahudi Filistin yerleşim hareketidir ve Siyonizmin öncü hareketlerinden en önemlisidir. Amerika'ya gitmeyi reddedenlerin başvurduğu bu hareketin içerisinde Yahudilerin mutlaka Filistin'e göç etmesi gerektiğini düşünen Moshe Lev Lilienblum gibi isimler de yer almıştır.⁵⁴ Hibbat Zion, maddi ve manevi çabaları sonucunda 1882 itibarıyla Yahudilerin kolektif olarak Filistin'e göç etmelerini sağlamıştır. Yahudilerin Filistin'e yaptıkları göçler Siyonist literatürde aliya/yükseliş kelimesiyle ifade edilmiştir. Birinci aliya; 1882-1905 yıllarında Rusya Yahudileri tarafından gerçekleştirilmiş ve 35 bin Rusya Yahudisi Filistin'e göç etmiştir. İkinci aliya ise 1904-1914 arasındadır ve 40 bin Rusya Yahudisi Filistin topraklarına göç etmiştir.⁵⁵ İşaret edilmelidir ki; Rusya Yahudilerinin göç etmelerinin başlıca nedeni, vaat edilmiş topraklara dair duydukları bağlılık ve inanç değildir, onlar hayatta kalabilmek için göç etmiştir. Nitekim Rusya Yahudileri sadece Filistin'e değil, Almanya, İngiltere, Arjantin ve Amerika Birleşik Devletleri'ne de göç etmiştir. Rakamsal açıdan mukayese edildiğinde diğer yerlere yapılan göçlerin Filistin'e göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere 1881 ile 1914 yılları arasında 2 milyondan fazla Yahudi, Çarlık Rusyası'nı terk etmiş, bu kitlenin %85'i Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir.⁵⁶ Dolayısıyla söz konusu dönemde göçlerin büyük çoğunluğunun Siyonist fikirlerden ziyade hayatta kalma umudunu taşıdıklarını söylemek mümkündür.

Moses Hess, Siyonizmin öncüleri arasında en dikkat çekici isimdir ve o modern Siyonizmi formüle eden kişi olarak kabul edilmiştir. Almanya Yahudisi Hess, entegrasyon yanlısı iken bazı tahlilleri neticesinde bunun gerçekleşmeyeceğine kanaat getirmiştir. Sosyalist kimliği ile tanınan Hess, 1862 yılında yayınladığı "Rome and Jerusalem/Roma ve Kudüs" eserinde daha sonra Siyonizme temel oluşturacak fikirler ortaya koymuştur. Keza bu eser Siyonist literatürün klasiklerinden sayılmaktadır.⁵⁷ Hess, kitabında Yahudilerin tarihsel bilinç kazanmaları ve İbranicenin canlandırılması gerektiğini, kutsal topraklar ve ebedi kent Kudüs ile bağlantı kurduğu Yahudi

53 Salo Wittmayer Baron, *Modern Milliyetçilik ve Din*, Mehmet Özey (çev.), İstanbul: Açılımkitap, 2007, s.273

54 Greilsammer, "Siyonizm", s.29 ve Avineri, "The Making of Modern Zionism", s.26

55 Ufuk Ulutaş ve diğerleri, *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*, Ankara: SETA Yayınları, 2012, s. 16.

56 Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, s.198-200

57 Getzel Kressel, "Moses Hess", *Encyclopaedia Judaica*, C. 9, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007, s. 75-76

kimliği ve milliyetçiliğinin geliştirilmesini, Filistin'e kolektif göçün mümkün olduğunu ve Filistin'de tarıma dayalı bir devletin kurulabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla Hess'in, Roma ve Kudüs kitabında ele aldığı konuların hemen hepsi Siyonist temaları vurgulamaktadır.⁵⁸

Öncüler arasında seküler isimlerin yanı sıra hahamlar da mevcuttur. Öncü hahamların en önemli iki ismi, Saraybosnalı Judah Alkalai ve Polonyalı Zvi Hirsch Kalischer'dir. Alkalai, Yahudi kurtuluşunun bireysel tövbeden ziyade kolektif olarak Filistin'e dönüş ile mümkün olabileceğini ve bu dönüşün de kolektif tövbe olduğunu iddia etmiştir. Milliyetçilik düşüncesinden etkilenen Alkalai, Yahudi dini geleneğine uygun olmayan şekilde Mesih'in gelmesi için Filistin'e Yahudilerin göç etmesi gerektiğini belirtmiştir. Kalischer de milliyetçi düşüncelerden fazlasıyla etkilenmiş ve Yahudilerin kurtuluşunu Yahudi dini geleneğinden farklı yorumlamıştır. Haham Kalischer, mucizevi bir kurtuluş beklememelerini ve sürgünden kendi çabaları ile kurtulmalarının zorunluluğunu vurgulamıştır. Onun düşüncesinde Yahudiler disiplinli ve aşamalar halinde Filistin'e dönmeli ve Mesih'i orada beklemelidir.⁵⁹

Anlaşılabacağı üzere Siyonist öncüler, bölgesel, dinsel, fikinsel ve sosyoekonomik açıdan birbirinden oldukça farklı kişilerdir ancak buna rağmen ortak düşünce ve hedefler etrafında birleşmeyi başarmışlardır. Bu hedefler; Yahudilerin kurtuluşu ve ulusal dirilişi, İbranicenin canlandırılması ve Yahudilerin belirlenen bir toprak üzerinde toplanarak kendi devletlerini kurmalarıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi onların birçoğu farklı nedenlerle de olsa bu toprağın Filistin olabileceğini belirtmiştir. Öte yandan öncülerin farklı alternatifleri tamamıyla reddetmediğini ve Filistin'de herhangi bir zoralımdan bahsetmediğini söylemek gerekir. Siyonist öncüler, bu hedefler doğrultusunda geliştirdikleri yeni söylem ve eylemlerle Yahudi toplumunda kayda değer bir algı oluşturmayı başarmışlardır. Belirtilmelidir ki; bu algıların bir kısmı Yahudi toplumunun neredeyse bir iman esası gibi inandığı iki güçlü dini doktrin olan "seçilmişlik ve vaat edilmiş topraklar" ile desteklenmiştir. Nitekim birçok Siyonist öncü inançlı olsun veya olmasın Tevrat'ın birleştirici gücünden faydalanarak Yahudilerin seçilmiş ve kutsal bir halk olduğunu, kutsal bir tarihe sahip olduklarını ve Eretz İsrail'in Tanrı tarafından kendilerine sonsuza dek verilmiş öz vatanları olduğunu beyan etmişlerdir.

Öncülerin fikinsel ve eylemsel hamlelerinin ardından, bu hareketin ismi Birnbaum tarafından Siyonizm olarak konmuş ve ideoloji siyasi arenaya doğru hızla ilerlemiştir. 1897'de I. Siyonist Kongreyi düzenlemeyi başaran

58 Moses Hess, *Rome and Jerusalem: A Study in Jewish Nationalism*, M. Waxman (çev.), New York: Bloch, 1918, s. 7-8.

59 Avineri, "The Making of Modern Zionism", s.23-24

Theodor Herzl ile birlikte Siyonizm, kurumsal ve uluslararası bir hareket haline dönüşmüştür. Avrupa'nın birçok ülkesinde vatandaşlık hakkı alarak özgürleşmiş olmalarına rağmen Yahudi karşıtlığının devam ettiğini dolayısıyla Yahudi sorununun bu yollarla çözülemeyeceğine kanaat getiren Herzl, Siyasal Siyonizmin önderlerinden biridir. Herzl, ideolojinin sadece bürokratik hamlelerle başarıya ulaşabileceğini düşünmüş ve Siyonist hareket adına yaptığı tüm girişimleri bu fikir doğrultusunda gerçekleştirmiştir.⁶⁰ Öte yandan Siyasal Siyonizmin kurucusunun Herzl olmadığını belirtmek gerekir. Herzl'in hayranlık duyduğu Leon Pinsker, Siyonizmin siyasi kurucularından biridir ki, kendisi "Auto-Emancipation/Kendini Özgürleştirme" adlı eseri ile Herzl'den çok daha önce Siyonist düşüncelerini siyasi bir perspektifle sunmuştur. Hatta Pinsker, Siyasal Siyonizmin teorik temellerini ortaya koyan ilk kişi olarak kabul edilmektedir.⁶¹ Herzl'i bir peygambere benzeten Max Nordau'nun fikirleri ve çabaları da Siyasal Siyonizm açısından fazlasıyla önemlidir. Nordau, II. Siyonist Kongre'de (1898) Yahudilerin dirilişinin ulusal bilinçle ve bir devlet çatısı altında mümkün olduğuna dikkat çekmiştir. Uganda'nın Yahudiler için bir vatan olamayacağını ve ulusal bir siyasi yapı için çekirdek vazifesi göremeyeceğini belirtmiştir.⁶² O, Yahudilerin diasporadaki durumunu "kaslarını yitirmiş Yahudilik", Siyonizmi ise "kaslı Yahudilik" biçiminde tanımlamıştır.⁶³ Nordau'ya göre, Yahudi halkı tartışmasız şekilde diğerlerinden üstün bir ırktır, zira seçilmiştir. Lakin diasporadaki yaşam koşulları kendilerini fiziksel ve ruhsal açıdan dejenere etmiştir. Yahudi milliyetçiliğini bir ideoloji haline getiren Nordau, Yahudi halkının antik dönemdeki eski gücüne sadece Filistin'de kavuşabileceğini belirtmiştir.⁶⁴ Ayrıca Nordau, Yahudilerin sahip oldukları Batı kültürünü Filistin'de devam ettireceklerini ve orada Avrupa'nın bir temsilcisi olacaklarını beyan etmiştir. Onun düşüncesinde Batı kültürünün bir temsilcisi olarak Filistin'e gittiklerinde Avrupa'nın sınırını Fırat Nehri'ne kadar uzatmış olacaklardı.⁶⁵ Bahsedilen bu isimlerin girişimleri, Siyonizmin siyasi ayağının parlayarak ön plana çıkmasına ve ideolojinin sadece siyasi bir oluşum gibi yansımalarına neden olmuştur.

Rusya Yahudilerinin yanı sıra Siyonizmi kurgulayanların bir kısmı Herzl ve Nordau gibi özgürleşmiş Batı Avrupa Yahudileri olup bu Yahudilerin

60 Ergun Göze, *Siyonizmin ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl: Hatıralar*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007, s.19

61 Achad Ha-Am, *Pinsker and Political Zionism*, Londra: The Zionist, 1916, s. 7.

62 Avineri, "The Making of Modern Zionism", s.30

63 Tom Segev, *One Palestine Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, Haim Watzman (çev.), New York: Metropolitan Books, 2000 s.282

64 http://www.jewish-american-society-for-historic-preservation.org/images/Max_Nordau.pdf (Jerry Klinger, Max Nordau From Degeneration to Regeneration) (erişim tarihi: 11.08.2020)

65 Segev, "One Palestine Complete," s.166

çoğunluğu Alman milliyetçiliğinden etkilenerak buldukları ülkelere entegre olma çabasındaki seküler Musevilerdi. Ancak onlar özellikle XIX. yüzyılın son çeyreği itibarıyla bu çabalarının beyhude olduğuna kanaat getirmiştir. Keza onlar fazlasıyla çabalamalarına ve kendilerini sadece dini bir cemaat şeklinde adlandırmalarına rağmen yaşadıkları toplumların büyük kısmından onay ve kabul görmemiş ve diğerleri tarafından yabancı bir cisim şeklinde görülmeye devam edilmiştir. 1895 yılında Fransa’da yaşanan Dreyfus Davası da bu durumu kısmen açıklamaktadır. Fransa ordusunda bir subay olan Dreyfus, sadece Yahudi olması sebebiyle orduya ait gizli bilgileri Alman ordusuna satmakla suçlanarak vatana ihanetle itham edilmiştir.⁶⁶ Kısacası bahsedilen dönemde Avrupa’da Yahudi karşıtlığının devam ettiği ve bazı Yahudilerin hayallerindeki entegrasyonu gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Siyonizmi kurgulayanların pek çoğunun dinle bağlantısı olmayan, seküler hayat biçimindeki Yahudiler olduğu ve Batı kültürüne hayranlık beslediklerini söylemek mümkündür. “*Siyonist hareket ilhamını Avrupa’dan aldı...*”⁶⁷ Nitekim Siyonizmde Alman tarihselciliği ve milliyetçiliği ile İngiliz sömürgecilğine fazlasıyla bir öykünme söz konusudur. Keza Siyonizm birçok uzman tarafından “yerleşimci sömürgeci” bir hareket olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸ Diğer taraftan ideolojinin ağırlıklı şekilde bu kesim Yahudiler tarafından kurgulanması, onun sadece politik ve seküler bir hareket olduğu veya yalnızca bu kesim tarafından desteklendiği anlamına gelmemektedir. Zira Siyonizmin oluşum sürecinde görüş farklılıkları nedeniyle iç bölünmeler yaşanmış ve birçok Siyonizm türü hasıl olmuştur.⁶⁹ İşçi, Kültürel, Dini ve Revizyonist Siyonizm türleri Siyasal Siyonizm kadar gelişmiş ve etkili olmuş fraksiyonlardır.

Siyonizmin erken döneminden itibaren hareketin içinde sekülerlere nazaran az sayıda da olsa din adamı da yer almıştır. Açıkçası hahamlar açısından Filistin’e göç edeceklerini ve dinsizliklerini beyan eden birçok Siyonist ile aynı çatı altında birleşmek oldukça rahatsız edici olmuştur. Bununla birlikte, din adamlarının çoğunluğu Yahudilerin kültürel asimilasyonları ve din değiştirerek Hristiyanlaşmalarının önüne geçmek adına bu durumu kabullenmiş ve öncesinde Hibbat Zion’a sonrasında da Siyonizme destek vermiştir.⁷⁰ Nitekim onların düşüncesinde Avrupa’daki Yahudilerin asimilasyonu, din değiştirmesi

66 Bu dava ile ilgili geniş bilgi için bk. Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları I: Antisemitizm*, 6. baskı, Bahadır Sina Şener (çev.), İstanbul: İletişim, 2016, s. 167-219.

67 Segev, “One Palestine Complete,” s.166

68 Patrick Wolfe, “Settler Colonialism and the Elimination of the Native”, *Journal of Genocide Research*, C. 8, S. 4, 2006, s.387-409. Ayrıca bkz. Gabriel Piterberg, “Israeli Sociology’s Young Hegelian: Gershon Shafir and the Settler Colonial Framework”, *Journal of Palestine Studies*, C.44, S.3, s.17-38, 2015

69 Boyer, “Siyonizmin Kökenleri”, s.123

70 Avineri, “The Making of Modern Zionism”, s.35-36

ve ateist olması çok yakında Yahudiliğin sonunu getirecektir. Yitzhak Reines, Siyonizmin ilk resmi hahamı olarak kabul edilmektedir. O, Siyonist Örgüt içinde dini faaliyetler yürütmek maksadı ile 1902’de Mizrahi Partisini kurmuştur. Ayrıca Meir ban-Ilan, Yehuda Leib Fischman, Samuel Mohilever, Yehiel Michal Pines, Shloma Zalam Shragai ve Abraham I. H. Kook Siyonist harekete erken dönemde aktif şekilde destek vermiş hahamlardır. Bahsedilen bu isimler Siyonist hedef ve oluşumları desteklemişler ancak bazı hususlarda onlarla çatışmışlardır. Zaten bu nedenle Dini Siyonizm türü hasıl olmuştur. Onların düşüncesinde dini doktrinler olmadan Yahudi milliyetçiliği anlamsızdır ve dolayısıyla asıl önemli husus Yahudi dininin canlanmasıdır. Harekete katılan rabbiler, Siyonizmi dinsel kaygılarla ele alarak eylem ve söylemlerini “seçilmişlik, Eretz İsrail ve Mesih inancı” gibi dini doktrinleri baz alarak şekillendirmişlerdir.⁷¹

Öte yandan ateist ve seküler Siyonistlerin de Yahudi dini ve geleneğini bir kenara bırakmamış olduğu ve pragmatik amaçla bu dini doktrinleri Siyonist düşüncede kullanmakta bir beis görmedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim “seçilmişlik”, amaçlanan Yahudi milliyetçiliği; “Eretz İsrail”, kurmayı hedefledikleri devlet ve “Mesih inancı”, Yahudilere vaat ettikleri kurtuluş için ideal dini doktrinlerdir. Dolayısıyla ideolojinin erken döneminde hemen tüm Siyonistler bu dini doktrinleri bir çıkış noktası olarak kullanmış ve felsefelerinin zemin taşı yapmıştır. Buradan hareketle, makro boyutta Yahudi Modern Ulusal Hareketi olarak adlandırılan Siyonizmi, Yahudi dininden beslenen teopolitik bir ideoloji olarak tanımlamak mümkündür. Siyonizm, barındırdığı laik argümanlarla seküler Yahudilerin bir kısmının, dini doktrinlerini felsefesi ile harmanladığı için de dindar Yahudilerin bir kısmının onayını ve desteğini alabilmiştir.

Belirtilmelidir ki bu senkretik yapı Yahudi toplumunun bir kısmının ideolojiye muhalefet etmesine ve Siyonizmi güçlü bir şekilde eleştirmesine neden olmuştur. Dindar Yahudiler ideolojinin erken döneminden itibaren anti-Siyonist organizasyonlar düzenlemiş ve Yahudileri Siyonizm tehlikesine karşı uyarmıştır. Zira antisiyonist dindarlar için Siyonizm, altın buzağı günahından dahi daha büyük bir günahı, Tevrat’ın kirlenmesiydi, kişinin Tanrı’ya değil kendisine inanmasıydı. Kısacası antisiyonist Yahudiler açısından Siyonizm, sahte Mesihçi sapkın bir hareket olup Tanrı’ya isyan etmekten başka bir şey değildir.⁷² Reformist Yahudilerin de 1885 Pittsburgh Platformunda aldığı

71 Greilsammer, “Siyonizm,” s.78-79 ve Avineri, “The Making of Modern Zionism”, s.36 ve Yosef Salmon, “Zionism and Anti-Zionism in Traditional Judaism in Eastern Europe”, Shmuel Almog, Anita Shapira and Jehudah Reinharz (eds.), *Zionism and Religion içinde*, Hanover and London: University Press of New England, 1998, s.25-44

72 Bkz. Yaakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, Şahika Tokel (çev.), İstanbul: İletişim, 2014

kararlar göz önünde tutulduğunda Siyonizme destek vermedikleri açıktır. “...Kendimizi artık bir millet olarak değil bir dini topluluk olarak görüyoruz ve bu nedenle ne Filistin’e bir dönüş ne de Harun’un oğulları altında bir kurban (feda) ayini, ne de Yahudi devletini ilgilendiren herhangi bir yasanın yeniden yürürlüğe konmasını beklemiyoruz.” Reformistlerin antisyonist tavırları 1937 Columbus Platformuna dek sürmüştür.⁷³ Yahudi aydınlar da Siyonizmin birçok argümanını eleştirerek harekete muhalif tavır sergilemiştir. Onların düşüncesinde Siyonizmin yarattığı ırksal milliyetçilik Yahudilerle uyuşmayacak bir olgudur ve Filistin’e dönüş Yahudi sorunu için bir çare değildir.⁷⁴ Örneğin; Siyonizmin en güçlü eleştirmenlerinden biri Yahudi düşünür Bernard Lazare’dır. Temelde sosyal nedenlerden dolayı buldukları yerlerden ayrılmak istemeyen veya ayrılrsa da Batı’ya göç etmeyi tercih eden Yahudilerin sesi olan Lazare, Filistin’e gitmek istemediklerini, daha geniş bir dünyada haklarından vazgeçmeden ve bazı şeyleri yitirmeden yaşamak ve kalmak istediklerini vurgulamıştır.⁷⁵

2.2. Siyonizmin Vaat Edilmiş Topraklara Dair Söylem ve Eylemleri

Siyonist hareketin ana amacı, belirlenmiş bir toprakta Yahudilerin fiziki birlikteliğini sağlamak ve bağımsız, ulusal bir Yahudi devleti kurmaktır. Bu amaç doğrultusunda Arjantin, Kıbrıs, Uganda, Azerbaycan ve Filistin gibi birçok ülke seçenekler arasına alınmış ve her birinin hayallerindeki devlet için uygunluğu tahlil edilmiştir.⁷⁶ Siyonistler bu alternatifleri siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan müzakere etmiş ve Filistin, I. Siyonist Kongre de dâhil olmak üzere hep gündemde olmuştur.⁷⁷ Diğer alternatifler arasında en fazla ön plan çıkan Uganda’dır. Uganda projesi 1900; IV. Siyonist Kongre’de şiddetli bir muhalefet ile karşılaşmıştır. Özellikle Rusya Yahudileri Uganda projesine karşı güçlü bir karşıtlık ortaya koymuş ve Filistin’den başka bir yere gitmek istemediklerini, aksi takdirde hareketten ayrılacaklarını bildirmiştir. Nihayetinde Uganda projesi hükmünü yitirmiş, Filistin tek seçenek olarak ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla 1900 itibarıyla artık Siyonsuz bir Siyonizm olmamıştır.⁷⁸ 1903’teki VI. Siyonist Kongre’de Siyonist akımın bu konudaki

73 *The Pittsburgh Platform* (jewishvirtuallibrary.org) ve *The Columbus Platform (1937)* (jewishvirtual-library.org) (erişim tarihi: 11.12.2020)

74 Türkaya Ataöv, *Filistin, Siyonizm ve Kudüs Sorunu*, İstanbul: İleri, 2019, s.29-30

75 Gabriel Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail’de Araştırmacılık*, Aysun Babacan (çev.), İstanbul: İthaki, 2015, s.45

76 Greilsammer, “Siyonizm,” s.37, 47 ve Ilan Pappé, *İsrail Hakkında On Mit*, S. Erdem Türközü (çev.), Ankara: Nika, 2018, s.53

77 Baron, “Modern Milliyetçilik ve Din”, s.274

78 Boyer, “Siyonizmin Kökenleri”, s.121-122

nihai kararı; Yahudi toplumunda kültürel, dinsel, tarihi tüm bam tellerine dokunan ve güçlü bir şekilde varlığını sürdüren vaat edilmiş topraklar inancı, yani “Filistin” olmuştur.⁷⁹ Nitekim diaspora süresince Eretz İsrail ile fiziksel bir bağı kalmamış olmasına rağmen XIX. yüzyıldaki Yahudiler için atalarının yaşadığı bu topraklara dair duyulan sevgi ve özlem tüm dinsel karakteriyle devam etmekteydi. Buradan açıkça anlaşılmalıdır ki; toplumun vaat edilmiş topraklar doktrinine inancı Siyonistler için göç edilmesi ve devlet kurulması için gerekli toprağın Filistin olduğuna karar vermelerini sağlayan önemli bir faktördür. İdeoloji, Yahudi halkı ile toprağı arasında sürgün boyunca kırılmayan bağı, XIX. yüzyılın liberal ve milliyetçi akımlarının kendi felsefesine sağladığı elverişli koşullarla harmanlayarak kendi yükselişini sağlamıştır.⁸⁰

Bu nihai karar doğrultusunda Arz-ı Mevud, Siyonistler tarafından daha önce hiç yapılmadığı bir şekilde siyasileştirilmiş, millileştirilmiş ve Yahudi varoluşunun temelini yerleştirmiştir. Öyle ki Siyonist ve ulusalcı Yahudi tarihçiler, mevcut İbrani halkıyla Eretz İsrail arasında süregelen bir tarih yazımına imza atmışlardır. Tanah anlatılarını baz alan tarihçiler, İsrailoğullarının Filistin üzerinde yaşadıkları tarihleri ve tarihi hadiseleri ön plana çıkararak Yahudi varoluşunu Eretz İsrail’e bağımlı kılmışlardır. Böylece Siyonistler, vaat edilmiş topraklar inancıyla ulus-devlet idealarını içkin hale getirmişlerdir. Bu hamleler, “geçmişin” Siyonizmin kurgusu için fazlasıyla ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Literatürde de işlendiği üzere, Siyonist devrimin gerekliliğini meşrulaştırmak ve kanıtlamak için tarih çağırılmıştır, zira vaat edilmiş toprakların ana hatlarının kurgulanması bununla mümkün olabilmıştır.⁸¹ Dünya Siyonist Örgütünün beyanlarında bunun izlerine rastlanmaktadır: “*Bu toprak Yahudilerin tarihi yuvasıdır...*”⁸²

Dindar veya seküler olsun, tüm Siyonistlerin, söylemlerinde Filistin’in atalarının yaşadığı kutsal toprakları olduğunu, bu toprakların Tanrı tarafından sonsuza kadar kendilerine verildiğini ve oraya sahip olmaları gerektiğini dillendirdikleri dikkat çekmektedir: “*Bu toprak bize vaat edilmiştir. Onun üzerinde hakkımız vardır.*”⁸³ Literatürde parmak basılan ilgili bir detay da ateist Siyonistlerin, inanmadıkları Tanrı’nın kendilerine Filistin’i vermiş olduğunda

79 Sami Hadawi ve Walter Lehn, “Siyonizm ve Filistin Toprakları”, Türkkiye Ataöv (hzl.), *Siyonizm ve Irkçılık* içinde (65-87), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.511, 1982, s. 67

80 Arthur Hertzberg (ed.), *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader*, Philadelphia: The Jewish Publication Society, 1997, s.17

81 Hertzberg, “The Zionist Idea”, s.16

82 3.02.1919’da Paris Barış Konferansında Dünya Siyonist Örgütünün beyanında yer almıştır. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/zionist-organization-statement-on-palestine-at-the-paris-peace-conference> (erişim tarihi: 19.03.2019)

83 Roger Garaudy, *Siyonizm Dosyası*, İstanbul: Pınar, 2013, s.79

ısrar ederek bir paradoks yaratmış olmalarıdır.⁸⁴ Tanrı'nın yemininden dönmeyeceğini belirten Siyonistler, Yahudi tarihindeki İbrahim'in Kenan Ülkesi'ne göçünü, Mısır'dan Çıkış hadisesini, Yuşa'nın savaş yoluyla Filistin'i ele geçirmesini ve Davut'un İsrail Krallığını, merkezlerine koymuşlardır. Üstelik Siyonistlere göre, ilk Siyonist İbrahim'dir çünkü o Eretz İsrail'e ilk göç eden kişidir.⁸⁵

Siyonistler Yahudilere, ataları İbrahim gibi Filistin'e göç etmelerini ve Musa ve jenerasyonu gibi kölelik evinden çıkış yapmaları gerektiğini belirtmişlerdir ki bu göç ve çıkış da mutlaka atalarının yaptığı gibi Filistin'e doğru olmalıydı. Nitekim “İbrahim'e bir keşiş olması için ıssız bir bölgeye değil -Kenan- ülkeye gitmesi emredilmiştir.”⁸⁶ Başta Herzl olmak üzere birçok Siyonist'in Musa'ya öykünmüş olduğu da görülmektedir: “Kavmimizin ananevi iç ağrısını dindirmek için bir hamle de ben yapıyorum. Onların başına geçip Mev'ud Arz'a götüreceğim. Bunu bir fantezi zannetmeyiniz...”⁸⁷ Bu kapsamda Rabbi Reines, Yahudi toplumunda modern dönemin etkisiyle oluşan yozlaşmanın sadece Filistin'e göç etmekle tedavi edilebileceğini belirtmiştir. Dindar Yahudileri etkisi altına alan Reines, Yahudi toplumundaki tüm kalıplaşmış kabulleri yıkmak ve Yahudilerin Filistin'e göç etmesini sağlamak için birçok girişimde bulunmuştur. Onun “İsrail Halkı, İsrail Toprağında, İsrail'in Tora'sına göre...” sloganı en popüler Siyonist söylemlerden bir haline gelmiştir.⁸⁸ İngiliz manda yönetiminin Filistin'e ilk hahambaşı olarak atadığı, Dini Siyonizmi Mesihçi bir zemine oturtan ve Filistin yerlisine karşı nefret dolu fundamentalist Yahudi oluşumlarının temelini atan Rabbi Abraham I. H. Kook ise Yahudilerin Avrupa'dan ivedi bir şekilde çıkış yapmalarını, aksi durumda yok olacaklarını iddia etmiştir. Eretz İsrail olgusunu milliyetçi bir zemine yerleştiren Kook, Tanrı'nın kendilerine sonsuz kadar vermiş olduğu bu kutsal topraklara dönmelerini, “toprağın adını kirletme” olarak değerlendirmiştir. Onun düşüncesinde, Yahudiler Filistin'e kolektif olarak döndüklerinde ulusal dirilişlerini gerçekleştirebileceklerdi.⁸⁹ Dolayısıyla tüm bu ifade ve çabalar, Siyonistlerin sürgünü sonlandırarak Yahudileri Filistin'e göç ettirmek için çalışıklarına işaret etmektedir.

84 Yakov M. Rabkin, “Religious Roots of a Political Ideology: Judaism and Christianity at the Cradle of Zionism”, *Mediterranean Review*, V.5, S.1, 2012, s. 14

85 Nur Masalha, *The Bible and Zionism: Invented Tradition, Archaeology and Post-Colonialism in Israel-Palestine*, London: Zed Books, 2007, s. 22.

86 David Novak, *Zionism and Judaism: A New Theory*, New York: Cambridge University Press, 2015, s.126

87 Göze, “Siyonizmin ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl”, s.26 ve 42

88 Adele Berlin (ed.), *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, 2.basım, New York: Oxford University Press, 2011, s.619

89 Abraham Isaac Hakohen Kook, *Orot*, Bezalel Naor (ed. ve çev.), Jerusalem: Maggid Books, 2015, s.107-109

Bununla birlikte, Yahudilerin Filistin'e göç etmesini sağlamak ve hedefledikleri devleti kurmak için Siyonistlerin aşması gereken iki çok önemli sorun vardı: Yahudi teolojisinde Eretz İsrail ile ilgili çok yönlü dinsel hükümlerin var olması ve Filistin'in boş bir toprak olmaması... Eretz İsrail'e dair dinsel hükümlerin pek çoğu sürgün teolojisiyle temelden bağlıdır. Yahudi geleneğine göre sürgün sadece Tanrı'nın takdir ettiği zamanda Mesih'i göndererek sonlandırabileceği bir olgudur. Geri dönüşün ancak Mesih ile meşru olabileceği inancını destekleyen Babil Talmud'undaki üç yemin anlamına gelen "Şaloş ha-Şvuot"⁹⁰ yeminleri de Yahudilikte Eretz İsrail bağlamında önemli kaidelerdir. Bu üç yemin "İsrail topraklarına örgütlü bir şekilde dönmeme, uluslara başkaldırmama ve ulusların İsrail'e aşırı derecede tabi olmaması" şeklindedir. Nitekim bu yeminler ve Mesih inancı, Yahudi toplumunun asırlar boyunca imkanları olmasına rağmen Filistin'e geri dönüş yapmamalarının ve sürgünü kanıksamalarının ana nedenlerinden biri olarak gözükmektedir. Bu, Siyonizmin erken döneminde Yahudilerin büyük kısmının ideolojiye destek vermemelerinin de sebebi olarak yorumlanmaktadır.⁹¹ Yahudilerin Filistin'e göç etmeye istekli olmamalarının, bu güçlü teolojik kuralların yanı sıra, sosyolojik ve ekonomik nedenlerle ve bölgedeki savaş ve kargaşa ortamıyla da bağlantılı olduğu ifade edilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi Yahudi göçlerinin büyük bir kısmı fırsat ülkesi olarak gördükleri Amerika Birleşik Devletleri'ne gerçekleşmiştir. 1914'te ABD'de üç milyonu aşkın Yahudi varken, Filistin'de toplam nüfus 660 bini ve bu sayının sadece 75 bini göç eden Yahudilerdi.⁹²

Siyonistlerin bu teolojik esasları aşması, Siyonist rabbilerin çağa dair yapmış olduğu yorumlarla, Balfour Deklarasyonu ve antisemitizm ile mümkün olmuştur. Siyonist rabbiler, antisemitizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve I. Dünya Savaşı gibi tüm gelişmeleri, Mesih'in doğum sancıları olarak nitelendirmiş ve artık Mesih'i çağa girdiklerini iddia ederek yeminlerin geçerli olmadığını beyan etmişlerdir. Oysaki Yahudi geleneğinde yeminlerin bu şekilde yorumlanması yanlış ve günahıdır. Diğer yandan 1917'de Balfour Deklarasyonu İngiltere, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını destekleyeceğini ilan etmiştir. İngiltere'nin bir başka halkın toprağını kendisinde olmayan bir hakla bir başka halka verdiği bu deklarasyonla dindar Siyonistlerin ne derece rahatladığı, literatürdeki şu ifadeden net bir şekilde anlaşılmaktadır: "*Balfour Deklarasyonu dini Siyonist ideolojiye en*

90 Babil Talmudu- Kethuboth, 111a

91 Rabkin, "Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı," s.122

92 Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, Nuri Plümer (çev.), Ankara: Phoenix, 2007, s.19

*güzel zamanını bahşetmiştir.*⁹³ Balfour Deklarasyonu sadece dini olarak değil, Siyasal Siyonizm için de oldukça önemli bir dönemeçtir. Nitekim söz konusu belge, siyasilerin hedeflediği devletin kurulacağını vaat etmekteydi. Dolayısıyla Siyonist hareket için Balfour Deklarasyonu bir armağan olarak görülmüştür.⁹⁴ Öyle ki İngiliz Siyonistler deklarasyonun yayınlandığı günün akşamı C. Weizzmann'ın evinde mutlulukla dans etmiştir. Ayrıca sinagoglarda deklarasyon nedeniyle özel dualar edilmiş ve bu başarı Londra Opera Binasında gerçekleştirilen baloyla büyük bir sevinçle kutlanmıştır.⁹⁵

Öte yandan antisemitizmin Yahudileri gönüllü veya gönülsüz bir şekilde ideolojiye mahkûm ettiği bilinmektedir.⁹⁶ Nitekim Çarlık Rusyası'ndaki pogromlar Siyonistlerin ideolojilerinde ne kadar haklı olduklarını görece doğrulamış ve canını kurtarmak isteyen Yahudilerin bir kısmının Filistin'e göç etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, Siyonizmin başarıya ulaşmasında kendi iç kurgusu ve hamleleri kadar antisemitizm ve Birleşik Krallığın Filistin üzerindeki siyasi hamleleri gibi dış faktörler de önemlidir: "İngiliz Hükûmeti, İsrail topraklarına ve Yahudilerin bu topraklara yerleşme meselesine, Yahudilerden daha fazla önem vermiştir."⁹⁷ Hatta İngiliz koruması olmadan Siyonistlerin Filistin'de bir devlet kuramayacağı düşüncesi de mevcuttur.⁹⁸ Diğer taraftan İngiltere 1935 sonrasında, yeni bir savaşın patlak vereceğini anladığı için ister istemez Filistin'e Yahudi göçünü sınırlamıştır.⁹⁹

Filistin'in halihazırda başka bir halkın toprağı ve vatani olması meselesinin ise Siyonistlerin tarihsel gerçekleri hiçe sayarak oluşturdukları modern mitoslar sayesinde aşılabilirdiği değerlendirilmektedir. Söz konusu mitoslar; Filistin'in Müslümanlar tarafından işgal edildiği, Kudüs başta olmak üzere bu toprakların İslamiyet için kutsal ve önemli olmadığı ve Eretz İsrail'in mana ve tarihi açıdan boş olduğu şeklindedir.¹⁰⁰ Oysaki Yahudilerin diaspora dönemleri 135'te başlamışken, Müslümanların Filistin coğrafyasındaki varlıkları VII. yüzyıldır. Dolayısıyla Filistin'in Müslümanlar tarafından işgal edildiği yönündeki bu Siyonist iddia tarihi gerçekler nezdinde asılsızdır. Siyonistlere

93 Dov Schwartz, *Religious Zionism History and Ideology*, Boston: Academic Studies Press, 2009, s.35

94 Pappe, 2007, 83

95 Jonathan Schneer, *Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri*, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2.baskı, 2015, 360-364

96 Siyonizm ve Antisemitizm arasındaki etkileşim için bkz. Derek J Pensler, "Anti-Semites on Zionism: From Indifference to Obsession", Jeffrey Herf (ed.), *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, New York: Routledge, 2007, s.14-25

97 Novak, "Zionism and Judaism: A New Theory," s.141

98 Zachary Lockman, "Land, Labor and the Logic Zionism: A Critical Engagement with Gershon Shafir", *Settler Colonial Studies*, C. 2, S. 1, 2012, s. 22.

99 Ataöv, "Filistin, Siyonizm ve Kudüs Sorunu," s.20

100 Semiha Karahan, *Siyonizmin Teolojik Temelleri*, İstanbul:Divan, 2020, s.189-190 ve Ataöv, "Filistin, Siyonizm ve Kudüs Sorunu" s.28

göre, Yahudiler bu topraklarda yaşamadığı müddetçe toprak da sürgündedir ve toprağın Yahudisiz tarihi yok hükmündedir. Nitekim onların düşüncesinde, bu toprakların tarihi sadece Yahudiler tarafından yazılabilmektedir.¹⁰¹ Bunlara koşut olarak onların iddiasında Filistinliler yok hükmündedir, “*Filistinliler yoktur.*”¹⁰² Dolayısıyla bu topraklar daha en başında popüler bir Siyonist slogan haline gelen “*Toprağı olmayan bir halk için halkı olmayan bir toprak*”¹⁰³ söyleminde olduğu gibi onlar açısından boştur. Zira üzerinde yaşayan insanların bu topraklarda anlam bulması veya kazanması imkansızdır. Filistin üzerindeki haklarını Tevrat’tan aldıklarını beyan eden Siyonistler, sürgünde parya olarak türlü eziyetlere katlanan Yahudileri kurtaracakları gibi Araplar tarafından işgal edildiğini iddia ettikleri Eretz İsrail’i de kurtaracaklarını vaat etmişlerdir. Keza onlar Yahudi teolojisinden destek alarak Tanrı’nın ve toprağın da Yahudiler gibi sürgün hayatı yaşadığını ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁴ Bir başka ifadeyle Siyonizm kendisini Yahudi toplumunun ve Arz-ı Mevud’un kurtarıcısı olarak ilan etmiş, böylece gerçek kurtuluşu getirecek olan Davut oğlu Mesih’in misyonuna ortak çıkmıştır. Diğer yandan Siyonistler, toprağın sürgünde olduğu, acı çektiği, işgal edildiği ve asırlardır kendilerini beklediği yönündeki iddiaları sayesinde Yahudileri Eretz İsrail’e bağımlı kılarak Yahudi varoluşunun temeline toprak olgusunu yerleştirmişlerdir. Bu bağlamda önce dinsel anlatıyla ele aldıkları toprağı milliyetçi bir şekilde kurumsallaştırmış ve en sonunda devletleştirmişlerdir. Tam bu noktada altını çizmek gerekir ki aslında Yahudi teolojisinde Yahudi varoluşunun temeli ve devamlılığı sadece Tevrat’tır. Üstelik Yahudi geleneğine göre Tevrat, bizatihi Yahudilerin öz toprağı; seyyar vatanıdır.¹⁰⁵ Siyonist düşüncede ise kolektif olarak Filistin’e göç etmek ve bir devlet kurmak, Yahudiliğin özüne dönmesinin tek yoludur ve Yahudiliğin geri dönüşüdür.¹⁰⁶

Siyonist hamleler ve antisemitizm gibi dış etkenler dolayısıyla kutsal topraklardaki İbrani mevcudiyeti asırlar sonra doruk noktasına ulaşmıştır.¹⁰⁷

101 Ataöv, “Filistin, Siyonizm ve Kudüs Sorunu,” s.28

102 Golda Meir: “Filistinliler yoktur. Yani Filistin’de kendilerini Filistin’li sayan ve bizim gelecek onları kapı dışarı atıp ülkelerini ellerinden alacağımız bir Filistin halkı yoktur.” Rashid Khalidi, “The Formation of Palestinian Identity: The Critical Years, 1917-1923”, James Jankowski ve Israel Gershoni (ed.), *Rethinking Nationalism in Arab Middle East* içinde (171-191), New York: Columbia University Press, 1997, s.172

103 Anita Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1948*, California: Stanford University Press, 1999, s.51

104 Amnon Raz Krakotzkin, “Exile Within Sovereignty: Critique of “the Negation of Exile”, Zvi Ben-Dor Benite, Stefanos Geroulanos, Nicole Jerr (ed.), *İsraili Culture* içinde, New York: Columbia University Press, 2017, s. 399

105 Lenni Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, London: Zed Books, 1984, s.55

106 Baron, “Modern Milliyetçilik ve Din,” s.277

107 Piterberg, “Siyonizmin Dönüşleri,” s. 173-218.

Siyonistler, aliyalar için Filistin’de Yahudi zenginlerin bağışlarıyla toprak satın almış -toprak satın almaları belirli bir süre sonra işgal şeklini almıştır- ve göçleri bu arazilere belirlenmiş bir düzende yerleştirmiştir. Bu yerleşim düzeni kendi kendine yetme iradesinde olabilecek kolektif sosyalist yaşam sahaları olarak tasarlanmış ve Siyonist literatürde kvutza, kibutz ve moşav olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁸ İşaret edilmelidir ki kooperatif düzendeki bu yerleşim sahaları İsrail Devleti’nin kurulmasındaki önemli adımlardan biridir.¹⁰⁹ Nitekim yerleşimci sömürgeci bir ideoloji olan Siyonizm, Filistin’de toprak ve iş gücü dengelerini aliyalarla aşamalar halinde Yahudilerin lehine çevirmiş ve Arapların ulaşamayacağı hale getirmiştir.¹¹⁰ Ayrıca İbranicenin ulusal dil haline getirilmesi ve Tanah merkezli İbrani tarihi Yahudi yerleşimcilerin ortak bir çatı altında birleşmesini ve milliyetçi bir bilinç kazanmasını sağlamıştır. Anlaşılacağı üzere Tanah, Siyonistlere bir tarih kitabı olarak hizmet etmiştir.¹¹¹ Dolayısıyla İsrail Devleti’nin ve halkının tarihsel ve dilsel faktörlerle icat edildiğini söylemek mümkündür.¹¹² Bu vasıtaıyla Siyonist liderler kibutzlardaki göçlere yeni bir bellek aşılıyarak onları aşırı milliyetçiler haline getirmiş, yarattıkları bu yeni İbrani kimlikleri arasından kurdukları Haganah, Stern, Irgun gibi terör örgütlerine kolaylıkla militan bulmuşlardır. Örneğin; devletin kuruluşundan önce Yahudi göçleri, yerli halka karşı saldırgan bir milliyetçilikle güdümlenen ve “Demir Duvar” stratejisiyle İsrail Devleti’nin misyon ve vizyonuna şekil veren V. Jabotinsky “*Yahudi gençliği, ateş etmeyi öğretenin*”¹¹³ sloganıyla binlerce kişiyi etkilemiştir.¹¹⁴

108 Avineri, “The Making of Modern Zionism,” s. .67

109 Birinci aliya da etnik plantasyon kolonisidir. Toprak satın alımı bu aliya da merkezde tutulmuş, istihdam yaratılmış fakat iş gücünün çoğu Araplarda kalmıştır. İkinci aliya ise saf yerleşimci kolonisidir. Toprak alımı azaltılarak merkeze iş gücü yerleştirilmiştir. Böylece toprak ve iş gücü pazardan çekilmiş, Arapların ulaşamayacağı hale getirilmiştir. Uzmanlara göre iki aliya arasındaki bu fark devletin kurulmasını sağlayan en büyük adımdır. Etan Bloom, *Arthur Ruppın and the Production of Pre-Israeli Culture*, Leiden: Brill, 2011, s.194-196.

110 Pappé, “İsrail Hakkında On Mit,” s.65-68. Bu planlamayı yapan ve destekleyen DSÖ’nün Yahudi Milli Fonu ve Histadrut örgütüdür. Aralık-1920’de kurulan iş gücü kurumu, İsrail’in en büyük işçi sendikası, iç mekanizmasıyla ulus-devletini simgelemiştir <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-histadrut> (erişim tarihi: 02.02.2019)

111 Anita Shapira, “The Religioius Motifs of The Labor Movement”, Shmuel Almog, Anita Shapira and Jehudah Reinharz (eds.), *Zionism and Religion içinde (251-273)*, Hanover and London: University Press of New England, 1998, s.261

112 Enzo Traverso, *Yahudi Modernitesinin Sonu: Muhafazakar Bir Dönüm Noktasının Tarihi*, Zeynep Bursa (çev.), İstanbul:Ayrıntı, 2016, s.109

113 Hela Tamir, *Israel, History in a Nutshell: Highlighting the Wars and Military History*, Jerusalem: TsurTsina Publications, 2012, s. 71

114 Etkilediği ve ona hayran olan tanınmış isimler arasında Menachem Begin, Ariel Sharon ve Benjamin Netanyahu örnek gösterilebilir. Bu konuda döneminin en etkin ismi o olmuş ve haklı olarak Yahudi dünyasından birçok eleştiri almıştır. “Almanya, Hitler için; Polonya Pilsudski için; Filistin, Jabotinsky için!” Mandeleine Tress, “Fascist Component in The Political Thought of Vladimir Jabotinsky”, *Arab Studies Quarterly*, C. 6, S.4, 1984, s.304-324

Bu doğrultuda, Siyonistler açısından boş hükmündeki Filistin boşaltılmış ve yok hükmündeki Filistinliler yok edilmiş, köleleştirilmiş veya sürülmüştür. Literatürde de işlendiği üzere, yerleşimci sömürgeci Siyonistler Filistin'e kalmak için gelmişlerdir ve ülkede bir başkasına yer yoktur: “*Siyonist akımın yerleşimci sömürgeci olması demek, onun direkt olarak yerli halkın bertaraf edilmesi prensibini benimsemesi anlamına gelmektedir.*”¹¹⁵ Siyonistler bu eylemlerini Yuşa'nın putperestlikle mücadele kapsamında yapmış olduğu savaşlarıyla bir tutmuşlardır. Onların düşüncesinde, kendilerinin yaptığı savaşlar tıpkı Yuşa'nın yaptıkları gibi kutsaldı ve Tanrı'nın emriydi: “*Bu savaşı ve bizim burada bulunuşumuzu doğrulayan Tanah'ın asıl kaynaklarını hatırdan çıkarmamak zorundayız. Burada oluşumuz bir Yahudi olarak dini görevlerimizi yerine getirmek içindir. Kitapta şöyle yazılmıştır: Dini görevimiz toprağı düşmanın elinden almaktır.*”¹¹⁶ Öyle ki Siyonist Rabbi Kook açısından onlar Yuşa'nın, Davut'un ve diğer savaşçı atalarının ruhunu şad etmekte ve savaşmakla dini görevlerini yerine getirmektedirler. Hatta onun düşüncesinde Siyonistler, kutsal metinlerde anlatılan savaşçıların reenkarnasyonudur ve savaşçı atalarının ruhları şimdiki savaşçılara gelmiştir.¹¹⁷

Tam burada yeniden vurgulanmalıdır ki Yahudi teolojisinde Tanrı'nın Yuşa'ya vermiş olduğu savaş ve yedi halkın imha edilmesi emri, sadece Yuşa dönemi için geçerli olup sapkın putperestlikle mücadele içindir. Keza Siyonistlerin antik çağda yaşamadıkları ve Filistinli Müslümanların da putperest olmadıkları bir gerçektir. Mamafih, Siyonistlerin eylemlerinden, Eretz İsrail'i elde etmek ve orada bir devlet kurmak amacı doğrultusunda bu dini hükümleri yok saydıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Yahudi terör örgütlerinin eylemleri ve tüm siyasi hamleler vasıtasıyla Filistin toprağı peyderpey Filistinlilerden çalınmış, kolektif birliklilikleri parçalanmış Filistinliler öldürülmüş, fakirleştirilmiş, zorunlu göçe tabi tutulmuş ve kendi topraklarında açık hava hapishanelerine mahkûm edilmişlerdir. Buradan hareketle bakıldığında, Siyonistlerin pek çoğunun düşüncesinde ilk baştan itibaren Filistin'de Filistinlilere yer olmamıştır: “*Ülkede iki halk için yer yok! Tek bir köy, tek bir Bedevi kabilesi dahi bırakılmamalı*”¹¹⁸

Bu çerçevede Siyonist hareket, Filistin'e ilk göçler itibarıyla sahip olmak istedikleri devletin sınırlarını belirlemek için haritalandırma çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmaları yapanlar, Filistin boş bir ülkeymiş gibi haritalarını çizmiştir. Kurulması planlanan Yahudi devleti için ilk haritayı çizen kişinin

115 Wolfe, “Settler Colonialism and the Elimination of the Native”, s.397

116 Garaudy, “Siyonizm Dosyası,” s.86

117 Kook, “Orot,” s. 122

118 M. Shahid Alam, *Israeli Exceptionalism: The Destabilizing Logic of Zionism*, New York: Macmillan, 2009, s.79

-Arabistanlı- T.E.Lawrence olduğu da bilinmektedir.¹¹⁹ Onun Tanah anlatılarını baz alarak çizdiği harita, ilerleyen dönemlerde Siyonistler için bir temel vazifesi görmüştür. 1947’de Siyonistler Filistin’in %6,04’üne sahipken 1948 itibariyle başarı elde ettikçe haritalarını genişletmiştir.¹²⁰ Zira birçok Siyonistin düşüncesinde, Tanah’a iman ettiklerine göre kitapta Eretz İsrail’in belirtilmiş sınırlarına ulaşmaları gerekmektedir.¹²¹ Nitekim devletin kuruluşunda ülkenin sınırlarını belirtmeyen Siyonistler için statükoyu korumak mümkün değildir.¹²²

Siyonizm, Eretz İsrail bağlamındaki tüm söylem ve eylemleri neticesinde bir kısım Yahudi’nin Filistin’e kolektif olarak göç etmesini sağlamış, milliyetçi yeni bir Yahudi kimliği yaratmış, Filistin topraklarını birçok yöntemle aşamalı olarak ele geçirmiş ve 14 Mayıs 1948’de İsrail Devleti’ni Filistin’de kurmayı başarmıştır. Buna koşut olarak Siyonist söylemde işgal edilmiş olan toprak kurtarılmış toprak haline gelmiş ve kurulan Siyonist devlet kutsanmıştır. Zira devletin kurulmuş olması, Siyonistler açısından Tanrı’nın kendilerini takdir ettiğinin bir delili ve O’nun İbrahim’e verdiği sözün gerçekleşmesi olarak yorumlanmıştır. Bir başka ifadeyle İsrail Devleti, yemininden asla dönmeyen Tanrı’nın ahdinin bir simgesidir: *“Bu ülke, Tanrı tarafından yapılmış olan bir vaadin yerine gelişidir. Onun yasallığını tartışmak gülünç olur.”*¹²³ Siyonizme göre İsrail Devleti, Kral Davut’un ülkesinin bir uzantısı olan üçüncü İsrail Krallığı idi ve asırlar boyunca Eretz İsrail’e duydukları sadakatin bir ödülüydü: *“Sürgüne mahkum edilen Yahudi halkı her tarafa dağılırken, geri dönebilmek için sürekli dua ederek, ulusal özgürlüğünü orada inşa etme umuduyla hep İsrail ülkesine sadık kaldı. Bu tarihsel bağlılığın harekete geçirdiği Yahudiler, yüzyıllar boyunca atalarının ülkesine geri dönmeye çabaladılar.”*¹²⁴

Sonuç

XIX. yüzyılda öncülerin fikri ve fiili eylemleriyle Avrupa’da başlayan Siyonizm, 1890’da isminin açıkça konmasıyla birlikte kurumsal bir ideoloji haline gelmiştir. İç ve dış birçok faktörün bir araya gelmesiyle oluşan

119 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, Berna Yıldırım(çev.), 9.basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2016, s.250-255

120 Ataöv, “Filistin, Siyonizm ve Kudüs Sorunu,” s.21. Devletin kuruluşundan sonra İsrail ile Arap devletleri arasındaki savaş neticesinde İsrail, toprak yüzölçümünü %80’e çıkarmış ve bu genişleme diğer savaşlarla da devam etmiştir.

121 Karahan, “Siyonizmin Teolojik Temelleri,” s.209

122 David Ben-Gurion, *Rebirth and Destiny of Israel*, Mordechai Nurock (çev.), New York: Philosophical Librarian, 1955, s.419.

123 Michael B. Hammer, *The Dot on the I in the History: Of Gentiles and Jews- A Hebrew Odyssey Scrolling The Internet*, Lulu Publishing, 2017, s.2. (Le Monde, October 15, 1971 alıntı)

124 <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-declaration-of-the-establishment-of-the-state-of-israel> (erişim tarihi 13.02.2019)

Siyonizm, XX. yüzyılın hemen başında gelişimini tamamlayarak uluslararası sahada kendini kabul ettirmiştir. “Modern Yahudi Ulusal Hareketi” olarak tanımlanan Siyonizm, antisemitizme maruz kalan Doğu Avrupa Yahudileri ve özgürleşen ve yaşadıkları ülkelerde birçok haklar elde eden Batı Yahudileri tarafından senkretik bir yapıda kurgulanmıştır. Nitekim kuramcıları, ideolojiyi siyasi ve seküler argümanlarla bunlarla tezatlık içinde olan Yahudiliğin pür dini doktrinlerini harmanlayarak bir araya getirmiştir. Felsefelerinin zeminine “vaat edilmiş topraklar, seçilmişlik ve Mesih” doktrinlerini yerleştiren Siyonistler, ideolojilerini sağlam bir temel üzerinden yükselterek teolojiden politikaya giden bir yol izlemişlerdir. Bu teopolitik yol, ideolojiye bir kısım Yahudi nezdinde kutsiyet kazandırdığı gibi, onun diğer milliyetçi hareketlerden farklılaşmasını sağlamış ve başarıya ulaştırmıştır. Dolayısıyla Siyonistlerin, ideolojilerini adeta Tevrat’a onaylattıkları anlaşılmaktadır.

Literatürde de işlendiği üzere, Siyonizmin, geliştirdiği felsefesine iki önemli amaç yerleştirdiği ortaya çıkmaktadır: Yeni milliyetçi bir Yahudi kimliği oluşturmak ve ulusal, bağımsız bir Yahudi devleti kurmak... İşte bu amaçlar doğrultusunda ideoloji, vaat edilmiş topraklar inancına ve seçilmişlik ilkesine tutunmuştur. Nitekim seküler veya dindar hemen hemen tüm Siyonistler Tevrat’ın ve söz konusu iki doktrinin Yahudi toplumu üzerinde birleştirici ve diriltici özelliğine dikkat çekmiştir. Keza vaat edilmiş topraklar ve seçilmişlik inancı, asırlar boyunca Yahudi toplumu üzerinde birleştirici bir rol oynamış ve umut mekanizması vazifesi görmüştür. Sürgündeki Yahudilerin kolektif olarak belirli bir toprağa göç etmesini ve devlet kurmalarının gerekliliğini sürekli vurgulayan Siyonistler, bu emelleri doğrultusunda birçok toprak alternatifi ortaya sürmüşlerdir. 1903’te bu alternatifler arasından Yahudiler açısından milli, kültürel ve dinsel bağlamda tüm bam tellerine dokunan Filistin üzerinde nihai karara varılmıştır. Bu kararda Yahudilerin atalarının toprağına duydukları dini ve milli bağlılık ve vaat edilmiş topraklar inancının varlığının ve birleştirici rolünün önemli bir etken olduğu açıktır. Nitekim sürgünde olsalar dahi Yahudilerin Kudüs merkezli Eretz İsrail’e duydukları dinsel inanç, tüm gücüyle devam etmiştir. Üstelik Tevrat’ta Eretz İsrail’in sonsuza kadar İsrailoğullarına verilmiş olduğu yazmaktaydı. Dolayısıyla Siyonistlerin toprak konusundaki kararsızlıklarını, Arz-ı Mevud inancıyla aştıkları ve bu inançla ivme kazandıkları bir gerçekliktir.

Vaat edilmiş topraklara dair var olan inancı ideolojileri için kullanılan Siyonistlerin, işte bu minval üzere eylem ve söylemlerini planladıkları, literatürde yaygın şekilde değerlendirilmektedir. Ürettiği modern mitoslar temelinde Siyonizm, Yahudiliğin ve Yahudilerin devamlılık ilkesini toprak olgusuna bağlayarak tüm Yahudileri Filistin’e göç etmeye teşvik etmiş,

Tevrat'ın merkeziliğini ise arka plana atmıştır. Eretz İsrail'e dair dinsel açıdan var olan geri dönüş yasaklarını hiçe sayan dindar Siyonistler, Mesihî çağda olduklarını ve yasakların ihlal edilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Bunların sonucunda gerçekleşen aliyalarla asırlar sonra on binlerce Yahudi Filistin'e tüm dini hükümleri hiçe sayarak göç etmiştir. Bu göçlerde antisemitizmin etkili bir faktör olduğu da bir gerçektir. 1917'de Balfour Deklarasyonu ile güçlenen Siyonizm, Filistin'deki hamlelerini arttırmıştır. Yerleşimci sömürgeci olarak tanımlanan karakteriyle Siyonizm, Filistin'de Filistinlilere yer olmadığını iddia etmiş ve yerli halkı toprak işgali, terör saldırıları, zorla sürgün etme ve fakirleştirme yöntemleriyle bertaraf etmiştir. Uluslararası camiada da kabul gören tarihi gerçeklik, Filistin'in Filistinlilerden peyderpey çalındığı ve çalınan toprakların Yahudileştirilmiş olduğudur. Sonuç olarak Siyonizm, yarattığı modern mitoslar ve oluşturduğu toprak ideolojisi sayesinde en büyük hedefine ulaşmıştır. Bu makale, Siyonizm çerçevesinde detaylandırdığı argümanlarla vaat edilmiş topraklar inancının Siyonizmin kuruluşunda ve devamında ana doktrinlerden biri olarak kullanılmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Adam, Baki, "Yahudilik", Şinasi Gündüz (ed.), Yaşayan Dünya Dinleri içinde (206-250), 3.basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010

Alam, Shahid M. Israeli Exceptionalism: The Destabilizing Logic of Zionism, New York: Macmillan, 2009

Arendt, Hannah, Totalitarizmin Kaynakları I: Antisemitizm, 6.basım, Bahadır Sina Şener (çev.), İstanbul: İletişim, 2016

Ataöv, Türkkaya, Filistin, Siyonizm ve Kudüs Sorunu, İstanbul: İleri, 2019

Avineri, Shlomo, The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State, New York: Basic Books, 2017

Baron, Salo Wittmayer, Modern Milliyetçilik ve Din, Mehmet Özyay (çev.), İstanbul: Açılımkitap, 2007

Batuk, Cengiz ve Mert, "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 17, S. 2, 2017

Bloom, Etan, Arthur Ruppin and the Production of Pre-Israeli Culture, Leiden: Brill, 2011

Boyer, Alain, Siyonizmin Kökenleri, Volkan Aytar (çev.), 2.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995

Brenner, Lenni, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, London: Zed Books, 1984

Brenner, Michael, *Kısa Yahudi Tarihi*, Sevinç Altınçekiç (çev.), İstanbul: Alfa, 2011

Carry, Shalom ve Shatz, David “Felsefi Düşünme İçin Bir Kaynak Olarak Kitab-ı Mukaddes”, Daniel Frank ve Oliver Leaman (ed.), *Yahudi Felsefesi Tarihi içinde (27-52)*, Ankara: Hece Yayınları, 2018

Chaimson, Sarah, “From the Perspective of Your Children”, Tzvia Ehrlich-Klein (ed.), *To Dwell in the Palace: Perspectives on Eretz Yisrael içinde (301-314)*, Jerusalem: Feldheim Publishers, 1991

Cohen, Mark R. *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Köprü, 2013

Eisenberg, Ronald L. *The 613 Mitzvot: A Contemporary Guide to the Commandments of Judaism*, Maryland: Schreiber Publishing, 2005

Eliade, Mircea, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, Ali Berktaş (çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2017

Elkins, Dov Peretz ve Treu, Abigail, *The Bible’s Top 50 Idea’s: The Essential Concepts Everyone Should Know*, Eugene: Wipf& Stock, 2005

Garaudy, Roger, *Siyonizm Dosyası*, Cemal Aydın (çev.), İstanbul: Pınar, 2013

Ginzberg, Louis, *The Legends of The Jews vol: I*, Henrietta Szold (çev.), Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1913

Göze, Ergun, *Siyonizmin ve İsrail’in Kurucusu Theodor Herzl: Hatıralar*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007

Greilsammer, İlan, *Siyonizm*, Işık Ergüden (çev.), Ankara: Dost, 2007

Gurion, David Ben, *Rebirth and Destiny of Israel*, Mordechai Nurock (çev.), New York: Philosophical Libraray, 1955

Ha-Am, Achad, *Pinsker and Political Zionism*, Londra: The Zionist, 1916

Hadawi, Sami ve Lehn, Walter, “Siyonizm ve Filistin Toprakları”, Türkaya Ataöv (hızl.), *Siyonizm ve Irkçılık içinde (65-87)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.511, 1982

Hammer, Michael B. *The Dot on the I in the History: Of Gentiles and Jews- A Hebrew Odyssey Scrolling The Internet*, Lulu Publishing, 2017

Hasanoğlu, Eldar, *Temel Kaynaklar Işığında Gerut: Yahudiliğe Geçiş*, İstanbul: Divan, 2018

Hasanov, Eldar, *Nuh Kanunları ve Nuhilik*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015

Hertzberg, Arthur, *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader*, Philadelphia: The Jewish Publication Society, 1997

Hess, Moses, Rome and Jerusalem: A Study in Jewish Nationalism, M. Waxman (çev.), New York: Bloch, 1918

Kaplan, Mordecai Menahem, Judaism as a Civilization: Toward a Reconstruction of American-Jewish Life, New York: Thomas Yoseloff, 1957

Karahan, Semiha, Siyonizmin Teolojik Temelleri, İstanbul: Divan, 2020

Keith, Alexander, The Land of Israel, According to the Covenant with Abraham and Isaac and Jacob, Edinburgh: Balfour and Jack Printers, 1843

Khalidi, Rashid, "The Formation of Palestinian Identity: The Critical Years, 1917-1923", James Jankowski ve Israel Gershoni (ed.), Rethinking Nationalism in Arab Middle East içinde (171-191), New York: Columbia University Press, 1997

Kirsch, Jonathan, King David: The Real Life of the Man Who Ruled Israel, Toronto: Random House Publishing Group, 2001

Klausner, Joseph Gedaliah, "Ben-Yehuda, Eliezer", Encyclopaedia Judaica, C. 3, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007

Kook, Abraham Isaac Hakohen, Orot, Bezalel Naor (ed. ve çev.), Jerusalem: Maggid Books, 2015

Kouts, Gideon, "Zionism", Encyclopaedia Judaica, C. 21, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007

Krakotzkin, Amnon Raz, "Exile Within Sovereignty: Critique of "the Negation of Exile", Zvi

Ben-Dor Benite, Stefanos Geroulanos, Nicole Jerr (ed.), İsraili Culture içinde, New York:

Columbia University Press, 2017

Kressel, Getzel, "Moses Hess", Encyclopaedia Judaica, C. 9, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007

Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul: Kitap-ı Mukaddes Şirketi, 2003

Küçük, Abdurrahman, "Yahudilikte Arz-ı Mevud Anlayışının Boyutları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.33

Lichtman, Moshe D. Eretz Yisrael in the Parashah: Essays on the Centrality of the Land of Israel in the Torah, Jerusalem: Devora Publishing, 2006

Lockman, Zachary, "Land, Labor and the Logic Zionism: A Critical Engagement with Gershon Shafir", Settler Colonial Studies, C. 2, S. 1, 2012

Masalha, Nur, The Bible and Zionism: Invented Tradition, Archaeology and Post-Colonialism in Israel-Palestine, London: Zed Books, 2007

Neusner, Jacob, Judaism When Christianity Began: A Survey of Belief and Practice, London: Westminster John Knox Press, 2002

Novak, David, *Zionism and Judaism: A New Theory*, New York: Cambridge University Press, 2015

Pappe, Ilan, *İsrail Hakkında On Mit*, S. Erdem Türközü (çev.), Ankara: Nika, 2018

-----, *Modern Filistin Tarihi*, Nuri Plümer (çev.), Ankara: Phoenix, 2007

Pensler, Derek J. “Anti-Semites on Zionism: From Indifference to Obsession”, Jeffrey Herf (ed.), *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, New York: Routledge, 2007

Pesah Agadası, *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla*, Moşe Farsi (hzl.), 2.basım, İstanbul: Gözlem Yayınları, 2008

Piterberg, Gabriel, “Israeli Sociology’s Young Hegelian: Gershon Shafir and the Settler

Colonial Framework”, *Journal of Palestine Studies*, C.44, S.3, s.a.17-38, 2015

----- *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail’de Araştırmacılık*, Aysun

Babacan (çev.), İstanbul: İthaki, 2015

Rabkin, Yakov M. “Religious Roots of a Political Ideology: Judaism and Christianity at the Cradle of Zionism”, *Mediterranean Review*, V.5, S.1, 2012

----- *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, Şahika Tokel (çev.), İstanbul: İletişim, 2014

Said, Edward W. *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, Berna Yıldırım (çev.), 9.basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2016

Salmon, Yosef, “Zionism and Anti-Zionism in Traditional Judaism in Eastern Europe”, Shmuel

Almog, Anita Shapira and Jehudah Reinharz (eds.), *Zionism and Religion içinde*, Hanover and

London: University Press of New England, 1998

Schneer, Jonathan, *Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri*, İstanbul:

Kırmızı Kedi, 2.baskı, 2015

Schwartz, Dov, *Religious Zionism History and Ideology*, Boston: Academic Studies Press, 2009

Schweid, Eliezer, *The Land of Israel: National Home or Land of Destiny*, Deborah Greniman (çev.), New York: Associated University Press, 1985

Segev, Tom, *One Palestine Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, Haim Watzman (çev.), New York: Metropolitan Books, 2000

Shahak, Israel, Yahudi Tarihi Yahudi Dini, 4.basım, Ahmet Emin Dağ (çev.), İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2010

Shapira, Anita, Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1948, California: Stanford University Press, 1999

-----, “The Religious Motifs of The Labor Movement”, Shmuel Almog, Anita Shapira and Jehudah Reinharz (eds.), Zionism and Religion içinde (251-273), Hanover and London: University Press of New England, 1998

Tamir, Hela, Israel, History in a Nutshell: Highlighting the Wars and Military History, Jerusalem: TsurTsina Publications, 2012

Taşpınar, İsmail, Tarihin Aynasında Dinler ve Mezhepler, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İFAV, 2018

The Babylonian Talmud, Rabbi Epstein (ed.), London: The Soncino Press, 1978

The Oxford Dictionary of the Jewish Religion, Adele Berlin (ed.), 2.basım, New York: Oxford

University Press, 2011

Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla: Tora ve Aftara, 1. Kitap Bereşit, 2.basım, Moşe Farsi

(çev.), İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010

----- Tora ve Aftara, 2. Kitap Şemot, 2.basım, Moşe Farsi (çev.), İstanbul:

Gözlem Yayınları, 2010

----- Tora ve Aftara, 3. Kitap Vayikra, 2.basım, Moşe Farsi (çev.), İstanbul:

Gözlem Yayınları, 2010

----- Tora ve Aftara, 5.Kitap, Devarim, 2.basım, Moşe Farsi (çev.), İstanbul:

Gözlem Yayınları, 2010

----- Tora Kitaplarının İndeksi, Moşe Farsi (hızl.), İstanbul: Gözlem Yayınları, 2015

Traverso, Enzo, Yahudi Modernitesinin Sonu: Muhafazakar Bir Dönüm Noktasının Tarihi,

Zeynep Bursa (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2016

Tress, Mandeleine, “Fascist Component in The Political Thought of Vladimir Jabotinsky”,

Arab Studies Quarterly, C. 6, S.4, 1984

Ulutaş, Ufuk ve diğerleri, İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu, Ankara: SETA Yayınları, 2012

Wolfe, Patrick, “Settler Colonialism and the Elimination of the Native”, Journal of Genocide Research, C. 8, S. 4, 2006

http://www.jewish-american-society-for-historic-preservation.org/images/Max_Nordau.pdf (Jerry Klinger, Max Nordau From Degeneration to Regeneration) (erişim tarihi: 11.08.2020)

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-declaration-of-the-establishment-of-the-state-of-israel> (erişim tarihi: 13.02.2019)

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-histadrut> (erişim tarihi: 02.02.2019)

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/zionist-organization-statement-on-palestine-at-the-paris-peace-conference> (erişim tarihi: 19.03.2019)

The Columbus Platform (1937) (jewishvirtuallibrary.org) (erişim tarihi: 11.12.2020)

ThePittsburghPlatform(jewishvirtuallibrary.org)(erişimtarihi:11.12.2020)